

PŘÍRUČKA

k učebnicím zeměpisu ALTER
pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia

ČASOVÉ A TEMATICKÉ PLÁNY • OČEKÁVANÉ VÝSTUPY • KLÍČOVÉ KOMPETENCE
zkoordinované s RVP ZV

Učebnice ALTER odpovídají pojetí a cílům RVP ZV
a lze je využít při tvorbě školních vzdělávacích programů.

ÚVOD

Úkolem této publikace je:

- 1) poskytnout školám materiály potřebné při sestavování učebních osnov ve ŠVP pro vyučovací předmět Zeměpis (Geografie) na 2. stupni ZŠ a na víceletých gymnáziích, pokud při jeho realizaci počítají s využitím učebnic ALTER;
- 2) při neexistenci obecně platných osnov poskytnout školám přehled o tom, že učivo obsažené v učebnicích ALTER umožňuje ovládnout prakticky zaměřené **očekávané výstupy** vzdělávacího oboru Zeměpis (Geografie) podle RVP ZV a že metody, obsah i rozsah těchto učebnic umožní žákům získat potřebné dovednosti pro utváření a rozvíjení **klíčových kompetencí**;
- 3) informovat, že podle těchto učebnic lze učit moderními metodami, které odpovídají cílům RVP ZV, a že při jejich užití lze individualizovat výuku;
- 4) poskytnout náměty, jak je možno změnit strategii výuky zeměpisu;
- 5) informovat o možných alternativách průběžného hodnocení a sebehodnocení žáků;
- 6) informovat o novinkách, které v Nakladatelství ALTER vznikají na podporu modernizace výuky zeměpisu.

- Všechny nabízené materiály je nutno brát jen jako orientační. Např. časové a tematické plány musí vyučující přizpůsobit aktuálním podmínkám, potřebám svých žáků a v neposlední řadě **i svému stylu práce**, a to speciálně pro každý jednotlivý ročník. **Nepředpokládá se**, že školy či paralelní třídy, které učí podle učebnic ALTER, budou postupovat srovnatelným způsobem či tempem.
- **Časové rozložení učiva** a jeho rozsah i obsah je třeba upravit tak, aby nedocházelo k napětí a časovému stresu, **aby se učivo stalo prostředkem** k dosahování cílů základního vzdělávání, k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí a činnostně zaměřených výstupů RVP ZV.
- **Rozsah učiva** v učebnicích ALTER v některých oblastech přesahuje požadavky očekávaných výstupů RVP ZV. Žáci, a to i ti slabší, však s učebnicemi zeměpisu ALTER pracují úspěšně – umožňuje jim to práce se zdroji informací a diferencovaný přístup. Učebnice ALTER umožňují individualizaci výuky.
- **Obsah** jakýchkoliv **učebnic** není možno považovat za závazný pro žáky ani pro učitele. V orientačních časových a tematických plánech jsou zahrnuty všechny stránky učebnic, to však neznamená, že je učitel musí všechny probrat. Vyučující se bude vždy řídit potřebami a možnostmi žáků a svým vlastním přístupem.
- **Změna strategie vyučování** bude vyžadovat podporu **aktivního učení** a vytváření širokého prostoru pro **aplikaci vědomostí a dovedností** tak, aby výuka nespočívala pouze v přijímání a zapamatování předem daného výběru zeměpisného učiva (frontální výuka + tradiční výklad).
- **Hodnocení jako zdroj vnitřní motivace**. Není optimální, aby jedinou motivací k učení byla hrozba špatnou známkou, nahradit by ji měla průběžná zpětná vazba. Je žádoucí opustit tradiční způsoby zkoušení a hodnocení založené na tom, co žák neumí, a zohlednit především to, co umí; umožní nám to např. využití bodového hodnocení, evidence výsledků samostatné práce apod.
- Již od 1. stupně ZŠ se žáci učí vypracovávat **TESTY** – ty jsou součástí všech učebnic ALTER. V zeměpisných testech žáci prokazují svou schopnost pracovat s textem, vyhledávat v něm dané jevy a informace a aplikovat je při řešení problémů. Testy jsou sestaveny tak, aby je mohli

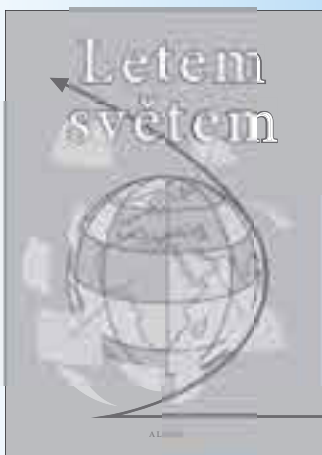
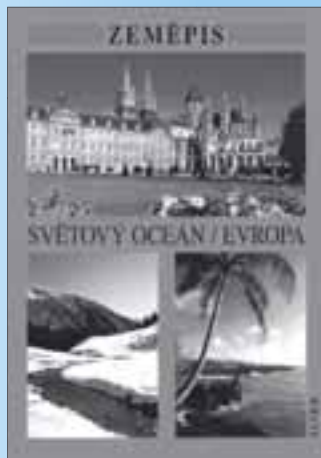
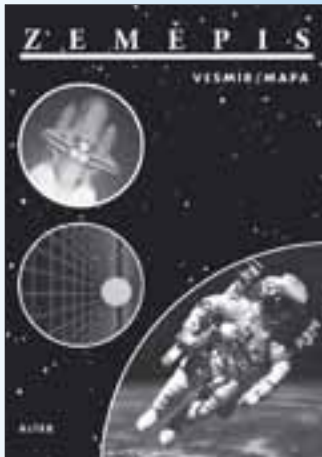
vypracovávat všichni žáci, a to na různých úrovních. Cílem může být aplikace pamětně osvojeného učiva nebo prokázání žákovy schopnosti pracovat s informacemi. Při vypracovávání testů mohou žáci používat všechny dostupné zdroje informací: mapy, učebnice, sešity, tabulky, přehledy apod.

- Autoři této příručky se snažili nacházet některé odpovědi na otázku, které možnosti či nástroje dává vyučujícímu RVP ZV, ***aby výukou zeměpisu co nejvíce prospěl svým žákům***. Pokud se to někde nepodařilo, jsme Vám i nadále k dispozici. Zasílejte nám své dotazy i náměty, napište nám i v případě, že některá konkrétní doporučení nepovažujete za správná nebo pokud je vidíte jako samoúčelná či nerealizovatelná.
- Jste-li přesvědčeni, že Váš styl výuky je pro žáky tím nejlepším, že je plně připravujete na život ve světě, v němž budou žít, že vychováváte funkčně gramotné a odpovědné lidi, pak svůj styl výuky obhajujte. Tato příručka Vám může pomoci i při hledání argumentů, a těm, kdo o to stojí, přiblížit nově užívanou terminologii.
- Příručka byla vytvořena proto, aby Vám byla k dispozici jako zásobník možných informací. Některé části textu se v různých kapitolách třeba i několikrát opakují. Toto opakování je záměrné, neboť předpokládáme, že příručka nebude čtena jako ucelený text, ale že bude používána v případě potřeby jen po jednotlivých tematických celcích.

Přejme si na závěr, aby RVP ZV přinesl učitelům svobodu, aby do výuky vnesl demokratické principy a aby to vše sloužilo optimálnímu rozvoji každého jednotlivého žáka. Přejme si, aby práce učitele byla posuzována podle skutečných výsledků, a nikoliv podle množství požadované písemné dokumentace.

Hodně úspěchů při tvorbě ŠVP Vám přejí autoři příručky.

Učebnice zeměpisu ALTER pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia

- Sešit křížovek, rébusů, přesmyček a jiných zábavných úloh s odkazy na některé strany učebnic zeměpisu ALTER.

Z E M Ě P I S

Společenské složky krajiny

Politická mapa světa

Základní využití:
pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia

Jako doplňkový zdroj:
**pro střední odborné a střední integrované školy,
střední odborná učiliště**

- Tištěná i elektronická učebnice otevírají v maximální míře přístup žáků k informacím a učí je s nimi pracovat.
- Elektronická varianta umožňuje využívání internetu jako trvalého aktuálního zdroje informací.
- Metodické zpracování je nastaveno tak, aby práce s internetem byla efektivní a ve vyučovací hodině časově zvládnutelná.
- Výsledkem není pouze schopnost vyhledávat geografické informace, ale především komplexní rozvoj klíčových kompetencí.
- Tento CD-ROM je elektronická učebnice v PDF formátu.

- Elektronická učebnice přináší i další bohaté zdroje informací v podobě obrazových, textových a zvukových příloh.

Více o obsahu CD-ROMu a využití elektronické učebnice ve výuce viz str. 51–59 této publikace.

Aktuální ceny CD-ROMu včetně případných slev naleznete na www.alter.cz.

Ukázka elektronické verze

OČEKÁVANÉ VÝSTUPY podle RVP ZV VZDĚLÁVACÍ OBLAST ČLOVĚK A PŘÍRODA

Naplňování očekávaných výstupů podle učebnic ALTER ve výuce ZEMĚPISU na 2. stupni ZŠ a v příslušných ročnících víceletých gymnázií

Úvod

 Vzdělávací obsah jednotlivých oborů v RVP ZV, a tedy i Zeměpisu (Geografie), se člení na očekávané výstupy a na učivo. Vzdělávací obsah byl stanoven tak, aby umožňoval realizaci cílového zaměření a očekávaných výstupů oboru jak v přírodovědní, tak i ve společenskovědní oblasti, a zároveň přispíval k naplňování klíčových kompetencí ve vzdělávání.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)

Očekávané výstupy pro vzdělávací obor Zeměpis (Geografie) jsou v RVP ZV uvedeny souhrnně pro celý 2. stupeň. V níže uvedeném textu naleznete přehled, jak požadavky RVP ZV korespondují s rozložením učiva v učebnicích zeměpisu ALTER. Tyto učebnice předpokládají odklon od tradičních postupů ve výuce (výklad – pamětné osvojení – vyzkoušení) a umožňují žákům **osvojit si strategii učení**; tedy nikoliv hotové poznatky, ale cestu, kterou k nim lze pozorováním, srovnáváním, zobecňováním a vyvozováním závěrů dojít. Tato cesta je nepochybně důležitější než množství pamětně osvojených termínů či pouček.

Např.: Text učebnice může žákům v plném rozsahu sdělit vzájemnou souvislost a podmíněnost procesů v krajinné sféře; nebo autoři v souvislém textu učebnice vysvětlí, jak přírodní podmínky souvisí s funkcí lidského sídla. Od žáka se pak očekává, že se text o souvislostech a podmíněnosti z učebnice nebo ze sešitu naučí. Takový způsob práce však učebnice ALTER neumožňují; zadání zde jsou sestavena tak, aby bylo možné vést žáky prostřednictvím cíleného vyhledávání informací a jejich zkoumáním, porovnáváním a hodnocením k vlastnímu poznání. Žáci si při tomto stylu práce vytvářejí osobní myšlenková schémata a myšlenkové mapy pro orientaci v geografických jevech a procesech.

Učebnice ALTER nejsou typem učebnic, které umožňují mechanické učení. Jsou plné otázek, předpokládají práci s různými zdroji informací – jsou pracovní. Nenabízejí pouze souhrn hotových informací, ale na základě těch poskytnutých nebo vyhledaných předpokládají, že k dalšímu poznání dojde žák sám.

V době vzniku učebnic zeměpisu ALTER byly nabízené metody práce alternativou (viz Metodický návod k učebnicím Zeměpisu pro 6. ročník a Metodické poznámky, které jsou součástí těchto učebnic). Autoři učebnic se inspirovali zahraničními zkušenostmi a postupně předjímal i změny připravované u nás – Bílou knihou počínaje, přes všechny verze RVP ZV. Doporučované metody práce, činnostní charakter výuky, odklon od frontální výuky, změna ve struktuře vyučovacího procesu (důraz na samostatnou práci – individuální či skupinovou), práce s informacemi, problémové aplikační úlohy, prvky programového vyučování včetně využití elektronické učebnice, rozvíjení kompetencí (v učebnicích zeměpisu ALTER se užívá název **funkční gramotnost** žáků), to vše činí z těchto učebnic materiál, který může být úspěšně využíván k realizaci cílů RVP ZV ve vzdělávacím oboru Zeměpis (Geografie).

GEOGRAFICKÉ INFORMACE, ZDROJE DAT, KARTOGRAFIE A TOPOGRAFIE

 Tento tematický okruh RVP ZV prostupuje celým vyučovacím procesem předmětu Zeměpis na 2. stupni ZŠ a v příslušných ročnících víceletých gymnázií. V jeho rámci si žáci osvojují, postupně rozvíjejí a používají ve všech souvislostech **komunikační geografický a kartografický jazyk**. Učí se vyhledávat, srovnávat, hodnotit, sestavovat a používat informace geografického charakteru a zdroje dat v základních geografických, statistických a jiných médiích. Učí se účinně pracovat se základními informačními geografickými médii a zdroji dat (kartografické tištěné i elektronické produkty včetně leteckých snímků a dalších produktů dálkového průzkumu Země, internet, geografické informační systémy), osvojují si techniky a dovednosti při orientaci, pohybu a přežití v terénu.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)

Očekávané výstupy

➤ *Žák organizuje a přiměřeně hodnotí geografické informace a zdroje dat z dostupných kartografických produktů a elaborátů, z grafů, diagramů, statistických a dalších informačních zdrojů.*

K přiměřenému hodnocení geografických informací a zdrojů dat přinášejí všechny učebnice zeměpisu ALTER (jak tištěné, tak i učebnice elektronická) celou řadu možností, např. v podobě kartografických produktů: slepých map na stránkách učebnic i na kartonových přílohách k učebnicím **Krajinná sféra I, Světový oceán/Evropa, Světadíly**. V posledně zmiňované učebnici je např. na str. 98 a 99 obrazový materiál k legendě map, na str. 100 a 101 jsou vysvětlivky k legendě map, které se týkají výskytu a těžby nerostných surovin. Tyto zásobníky rozšiřují obzor žáků a jsou rovněž využitelné jako zásobník informací. Všechny učebnice zeměpisu ALTER přinášejí velké množství grafů, diagramů, statistických a dalších informačních zdrojů. Významnou roli při naplňování tohoto výstupu může sehrát i využívání elektronické učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**, která může být ve výuce použita jak pro learning (tj. učení jedince – žáka jako osobní, personální jev), tak i pro teaching (tj. vyučování žáků učiteli jako sociální jev). Tato elektronická učebnice má rozsáhlý aparát informačních zdrojů textových, obrazových i zvukových, a pokud se její užití na školách dostatečně rozšíří, může být bez problémů doplněna i o videopřílohy.

➤ *Žák používá s porozuměním základní geografickou, topografickou a kartografickou terminologii.* Učebnice zeměpisu ALTER jsou pracovní a práce s mapou a práce s informacemi (tabulkami, statistickými a jinými přehledy, s internetem apod.) je základní metodou práce s těmito učebnicemi. Předpokládá se, že žáci budou mít možnost využívat příslušné druhy map i ostatní zdroje informací i při různých druzích testů, prověrek i ústního ověřování a hodnocení. Je zcela nepřijatelné, aby využívání těchto prostředků bylo považováno za jakýsi druh „opisování“ a aby byli žáci nuceni pracovat v geografii pouze s pamětně osvojenými poznatky. Autoři učebnic se řídili zásadou, že to, co může žák vyčíst nebo odvodit z mapy, nemá být řečeno v učebnici (výjimkou z tohoto pravidla je v řadě učebnic ALTER pouze učebnice **Světový oceán/Evropa** – připravuje se však vydání pracovních listů, kde bude uvedená zásada respektována). Se základní geografickou, topografickou a kartografickou terminologií se žáci seznamují v učebnici **Vesmír/Mapa** na str. 25 až 47. Ve všech zadáních pro samostatnou práci všech učebnic zeměpisu ALTER je tato terminologie trvale a průběžně používána, takže její osvojo-

vání má činnostní charakter. Je to jedna z možných cest **k naplňování prakticky zaměřených očekávaných výstupů**.

- *Žák přiměřeně hodnotí geografické objekty, jevy a procesy v krajinné sféře, jejich určité pravidelnosti, zákonitosti a odlišnosti, jejich vzájemnou souvislost a podmíněnost, rozeznává hranice (bariéry) mezi podstatnými prostorovými složkami v krajině.*

V učebnici zeměpisu ALTER **Krajinná sféra I** mají žáci možnost přiměřeně hodnotit geografické objekty, jevy a procesy v krajinné sféře – viz úvodní zadání jednotlivých lekcí, např.: *Vyjděte si na místo... a pozorujte okolí. Co všechno tvoří krajinu? Jak se mění tato krajina v průběhu ročních období? Jak je tato krajina přetvářena lidskou činností? Zhodnoťte důsledky.* Praktická cvičení a pokusy jsou např. na str. 3, 14, 18 (*vyhodnocení družicového snímku*), na str. 28 (*záznamy pozorování, úhrny a výpočet průměrných hodnot*), na str. 31 (*sledování grafů, porovnání grafických záznamů s obsahem textů*), na str. 36 (*práce s klíčovými slovy, vysvětlování a popis schématu, práce s mapami, příčiny pohybů oceánské vody a její rozdílné salinity*).

- *Žák vytváří a využívá osobní myšlenková (mentální) schémata a myšlenkové (mentální) mapy pro orientaci v konkrétních regionech, pro prostorové vnímání a hodnocení míst, objektů, jevů a procesů v nich, pro vytváření postojů k okolnímu světu.*

Dovednost vytvářet a využívat mentální schémata a mentální mapy se rozvíjí např. při práci s učebnicí **Světový oceán/Evropa**, např. v zadáních typu: *Vysvětli, jak je podnebí ovlivněno nadmořskou výškou. Popiš vliv podnebí na vegetační pásma. Vysvětli, případně doplň náčrtem, v jaké krajině je možno propojit řeky průplavem, a kde a proč to možné není. Vyhledej informace a vysvětli, jak přírodní podmínky ovlivňují zemědělskou výrobu. Vysvětli podobné předpoklady a podmínky pro vznik průmyslu (např. hutnictví či chemického průmyslu).* Také v učebnici **Světadílů** např. v zadáních a praktických cvičeních typu: *Posuďte, které přírodní podmínky ovlivňují zemědělství severní Afriky. Podle Přehledu č. 1 porovnejte... Představte si, že jste profesionální fotografové a máte pořídit letecké snímky následujících objektů... Pomozte nalézt záchranářům ztroskotané letadlo. Poslední hlášení z paluby letadla obsahuje následující údaje... Podle svých poznámek, podle přehledů, schémat a podle nástěnné mapy shrňte vše, co považujete za důležité pro určení polohy Afriky a členitosti jejího pobřeží. Členitost pobřeží porovnejte s členitostí pobřeží jiných světadílů.*

Učivo

- ✓ **komunikační geografický a kartografický jazyk** – vybrané obecně používané geografické, topografické a kartografické pojmy; základní topografické útvary: důležité body, výrazné liniové (čárové) útvary, plošné útvary a jejich kombinace: sítě, povrchy, ohniska – uzly; hlavní kartografické produkty: plán, mapa; jazyk mapy: symboly, smluvené značky, vysvětlivky; statistická data a jejich grafické vyjádření, tabulky; základní informační geografická média a zdroje dat

Učebnice ALTER: Vesmír/Mapa, např. na str. 36 až 48

- ✓ **geografická kartografie a topografie** – glóbus, měřítko glóbusu, zeměpisná síť, poledníky a rovnoběžky, zeměpisné souřadnice, určování zeměpisné polohy v zeměpisné síti; měřítko a obsah plánů a map, orientace plánů a map vzhledem ke světovým stranám; praktická cvičení a aplikace s dostupnými kartografickými produkty v tištěné i elektronické podobě

Učebnice ALTER: Vesmír/Mapa, např. na str. 25 až 35; Světadílů

– jak již bylo řečeno v úvodu, uvedený tematický okruh prolíná celým zeměpisným učivem, a tedy i všemi učebnicemi zeměpisu ALTER

PŘÍRODNÍ OBRAZ ZEMĚ

 Tento okruh představuje základy **planetárního a fyzického zeměpisu**. Tematický celek *Země jako vesmírné těleso* úzce kooperuje se vzdělávacím obsahem fyziky, především s tematickým okruhem *Vesmír*. Proto jsou některé očekávané výstupy s tematikou vesmíru ve vztahu k planetě Zemi formulovány v RVP ZV v oboru fyzika. V tematickém celku *krajinná sféra* se uvádějí základní systémové poznatky o struktuře krajinné a přírodní sféry. V tematických celcích *systém přírodní sféry na planetární úrovni* a *systém přírodní sféry na regionální úrovni* se žáci seznamují s podstatnými znaky ve struktuře systému přírodní sféry podle zákonitostí šířkové pásmovitosti a výškové stupňovitosti a s jevy závislými na stavbě přízemní části přírodní sféry. Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: *Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)*

Očekávané výstupy

- Žák zhodnotí postavení Země ve vesmíru a srovnává podstatné vlastnosti Země s ostatními tělesy sluneční soustavy.

Vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát k osvojení tohoto výstupu obsahuje učebnice **Vesmír, mapa** na str. 3 až 17; jeho praktické zaměření vyjádřené např. slovesy „zhodnotí“, „srovnává“ se uplatní např. v zadáních typu: *Vyhleďte..., vypočítejte... a porovnejte...; Shrňte pozorované/vybrané/vypsané údaje; Zjistěte, co znamená...; Odhadněte, jak vypadá...; Znázorněte, popište, vyvoďte závěr...; Vysvětlete, co podmiňuje...; Vyjmenujte planety zemského typu a uveďte jejich společné vlastnosti. Vypracujte záznam výsledků pozorování změn úhlu dopadu slunečních paprsků na zemský povrch v různé denní době.* Zadání, která nemají tento činnostní charakter, ale pouze zaznamenávají skutečnost, může vyučující snadno o tento činnostní prvek obohatit, rozšířit, doplnit. Přípravované pracovní listy budou obsahovat pouze prakticky zaměřené úkoly a zadání.

- Žák prokáže na konkrétních příkladech tvar planety Země, zhodnotí důsledky pohybů Země na život lidí a organismů.

Jako výchozí pro seznámení se s konkrétními příklady, kterými lze prokázat poznatky o tvaru a pohybech Země, mohou být využity úkoly a zadání v učebnici **Vesmír/Mapa** na str. 18 až 21 (*Praktická cvičení na str. 19: Pozorujte Slunce...*). Úkoly v této části mohou vycházet z pozorování, náměty obsahují např. *Praktická cvičení na str. 9 (Podle náčrtu v atlasu porovnejte velikost Slunce s velikostí vyobrazených planet.)*, str. 17 (*Znázorněte uvedeným postupem rozpínání vesmíru.*), str. 19 (*Pozorujte úhel dopadu slunečních paprsků.*) aj. Pohyb Země kolem osy i kolem Slunce lze demonstrovat i pokusem s glóbusem a lampou. K hodnocení důsledků těchto pohybů lze využít (jako zdroj neverbálních informací) schémata, náčrtu a jiné typy ilustrací z uvedené učebnice. Nedílnou součástí činnostní výuky by měla být také návštěva hvězdárny, spojená s odborným výkladem, pozorováním a simulací některých jevů a úkazů.

- Žák rozlišuje a porovnává složky a prvky přírodní sféry, jejich vzájemnou souvislost a podmíněnost, rozeznává, pojmenuje a klasifikuje tvary zemského povrchu;
- porovná působení vnitřních a vnějších procesů v přírodní sféře a jejich vliv na přírodu a na lidskou společnost.

K rozlišování a porovnávání složek a prvků přírodní sféry, k nacházení jejich souvislostí a podmíněnosti lze jako výchozí využít vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát z učebnice **Kra-**

jinná sféra I na str. 3 až 5 (*Vyjďte si na procházku a pozorujte... Vysvětlete, jak se pozorovaná krajina proměňuje během dne, ročních dob, během lidského života. Popište a odůvodněte souvislost a propojení přírodní a společenské sféry. Ověřte si pokusem, že... Vysvětlete propojení a vzájemné ovlivňování pěti složek přírodní sféry.*) Žákům musí být zřejmá užitečnost předávaných poznatků, k tomu slouží návody pro zamyšlení, např.: str. 14 (*Praktická cvičení*), *Proč se máme daným učivem zabývat? K čemu nám tyto poznatky v životě budou?*, str. 16 (*Proč by měl člověk vědět, jak přírodní činitel působí na zemský povrch? Posuďte, jak lidé svou činností mohou toto působení ovlivňovat v kladném či záporném smyslu.*), str. 28 (*Zahrajte si na pozorovatele počasí. Svá pozorování zaznamenávejte a podle záznamů pak pozorované období vyhodnoťte.*), str. 29 (*Pozorujte, запиšte, odhadněte...*), str. 30 (*Vyhodnoťte, na kterých činitelích závisí podnebí na Zemi: vliv množství dopadajícího slunečního záření, vliv nadmořské výšky, vliv vzdálenosti od oceánu. Vysvětlete, jak se mění podnebí s rostoucí nadmořskou výškou.*), str. 46 (*Rozhodněte a odůvodněte, zda je sněhová čára nejvýše v oblasti pólů nebo v oblasti rovníku.*). Jako výchozí lze využít i vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát z učebnice **Krajinná sféra II** na str. 3 až 5 (*Pokusy*), str. 26 (*Co je příčinou rozsáhlých bažin v jehličnatých lesích na severu mírného pásu? Proč je tajga na zásahy člověka citlivější než příroda v jiných oblastech?*). Každá lekce, počínaje str. 8, začíná hádankou: *Kde to jsem? Kolem sebe vidím... (následuje popis některých typických znaků)*. Učebnice zeměpisu ALTER obsahují mnoho fotografií, schémat a náčrtů, které jsou významným zásobníkem neverbálních informací; součástí uvedené učebnice je kartonová příloha, která nabídku neverbálních informací dále rozšiřuje a je významným prostředkem pro posílení činnostního charakteru výuky. Vztahují se k ní např. pokyny typu: *Pracujte podle mapy a podle schémat na kartonové příloze a sestavte přehled...*, na str. 26 (*Co je příčinou vzniku...*), str. 27 (*Pozorujte a rozhodněte...; Shrňte...; Můžeme tedy říci, že...*), str. 29 (*Pozorujte živočichy na fotografiích na str. xx a o každém povězte, jak je přizpůsoben podmínkám polárního pásu. Vysvětlete, které znaky jsou pro živočichy dané oblasti typické.*), str. 33 (*V následující kapitole pozorujte, jaký vliv má...*). Všemi učebnicemi zeměpisu ALTER prolíná práce s mapou a práce s informacemi (*Porovnejte a vypište..., Popište podle obrázku či schématu..., Vypište z učebnice, ze schématu, z tabulky, z kartonové přílohy následující údaje a vyhodnoťte je. Porovnejte teplotu a slanost uvedených moří a pátrejte po příčině rozdílů. Porovnejte zastoupení živočichů v závislosti na přírodních podmínkách. Změna přírodních podmínek má vliv zejména na... (Krajinu musíme chránit, protože...)*, str. 42, 43 (*Z vybraných údajů sestavte tabulku, přehled...*) aj.

Učivo

- ✓ **Země jako vesmírné těleso** – tvar, velikost a pohyby Země, střídání dne a noci, střídání ročních období, světový čas, časová pásma, pásmový čas, datová hranice, smluvený čas
Učebnice ALTER: Vesmír/Mapa na str. 3 až 17
- ✓ **krajinná sféra** – přírodní sféra, společenská a hospodářská sféra, složky a prvky přírodní sféry
Učebnice ALTER: Krajinná sféra I, II (přírodní sféra);
Společenské složky krajiny/Politická mapa světa (společenská a hospodářská sféra)
- ✓ **systém přírodní sféry na planetární úrovni** – geografické pásy, geografická (šířková) pásma, výškové stupně
Učebnice ALTER: Vesmír/Mapa na str. 18 až 25; Krajinná sféra II na str. 8 až 42
- ✓ **systém přírodní sféry na regionální úrovni** – přírodní oblasti
Učebnice ALTER: Krajinná sféra I, II + aplikace na region

REGIONY SVĚTA

 Jmenovaný tematický okruh, představující konkrétně **zeměpis světadílů a oceánů**, prochází aktuálně (oproti dosavadním učebním dokumentům) největší mírou transformace a redukce. V novém pojetí se opírá především o srovnávací metodu podstatných přírodních a společenských objektů, jevů a procesů v odlišných oblastech světa a o rozvoj aktivních činností a dovedností při práci s vyhledáváním, tříděním a hodnocením geografických informací a zdrojů dat žáky. Vytvářejí se tak srovnávací kritéria pro vymezení a konkrétní ohraničení a lokalizaci regionů světa (od úrovně světadílů až po region místní krajiny – okolí bydliště nebo školy). Při vyhledávání a hodnocení regionálních informací a souvislostí se žáci učí rozvíjet činnosti se základními informačními geografickými médii a zdroji dat a také komunikovat mezi sebou.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)

Očekávané výstupy

- *Žák rozlišuje zásadní přírodní a společenské atributy jako kritéria pro vymezení, ohraničení a lokalizaci regionů světa.*

Učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** umožňuje, aby si žáci osvojili dovednosti, které vedou k rozlišování zásadních přírodních a společenských atributů, na jejichž základě budou schopni vymezit, ohraničit a lokalizovat regiony světa. Vhodná zadání jsou uváděna průběžně na všech stranách této učebnice, např.: *Uvažujte, co může být příčinou..., Podle vybraných údajů stručně charakterizujte..., Proč někde dochází k výraznému úbytku..., Charakterizujte tempo růstu..., Pozorujte rozdíly... a pokuste se odhalit příčiny tohoto jevu..., Jaké ekonomické problémy z uvedené situace plynou? Údaje v tabulkách porovnejte a povězte, co z nich vyplývá. Podle tabulky pohovořte o..., To je jen několik ukázek z velkého zásobníku podobných zadání z uvedené učebnice, které umožní realizovat činnostní výuku, a plnit tak cíle ve výuce geografie podle RVP ZV. Uvedená učebnice má ještě elektronickou variantu v PDF formátu, která obsahuje širokou škálu příloh (obrazových, textových a zvukových) + přímé propojení na internet.*

- *Žák lokalizuje na mapách světadíly, oceány a makroregiony světa podle zvolených kritérií, srovnává jejich postavení, rozvojová jádra a periferní zóny.*

Dovednosti pro praktickou schopnost lokalizovat na mapách světadíly a makroregiony světa podle zvolených kritérií umožňují rozvíjet učebnice ALTER: ① **Světový oceán/Evropa**, ② **Světadíly** a ③ **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**. Každá z uvedených učebnic má učivo zpracované podle podobných kritérií, což umožňuje srovnávání postavení světadílů i oceánů. Činnostní charakter výuky umožňují zadání typu: ② na str. 82 (*Připravte plán cesty po Austrii, ověřte si, jak se dokážete orientovat podle mapy. Posuďte rozmanitost podnebí i přírodních krajin.*), ③ na str. 50, 51 (*Popište strukturu současných nových městských center. Z vlastní zkušenosti uveďte příklady měst, v nichž historické jádro zůstalo i současným centrem, a příklady měst, kde se tyto funkce oddělily. Vysvětlete, kde v územních plánech měst vznikají nová průmyslová a obchodní centra. Navrhněte, jak byste tato centra oddělili od obytných zón.*) aj.

- *Žák porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států.*

V učebnicích zeměpisu ALTER, které jsou uvedeny v předchozím očekávaném výstupu, se žáci učí průběžně porovnávat a přiměřeně hodnotit polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a okrajově i hospodářské poměry jednotlivých světadílů. Učebnice **Hospodářský zeměpis**, která se bude touto problematikou zabývat detailněji, se v Nakladatelství ALTER připravuje. I ve stávajících učebnicích má hodnocení hospodářských poměrů praktický a činnostní charakter, např.: *Všimněte si, že místa (v Jižní Americe), kde je rozložen průmysl, odpovídají místům s největší hustotou osídlení. Vysvětlete, proč tomu tak je. Porovnejte ložiska a těžbu nerostných surovin s rozložením průmyslu. Podle mapy „zemědělství...“ posuďte, které domácí suroviny zpracovává tamní textilní průmysl. Další podobné příklady návaznosti průmyslu na místní zdroje vyhledejte v mapách.*

- *Žák zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech světa nastaly, nastávají, mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich.*

Vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát, které umožňují lokalizovat na mapách světadíly a oceány, naleznete v učebnicích **Světový oceán/Evropa, Světadíly**. Jejich součástí jsou kartonové přílohy se slepými mapami; na str. 6, 10, 28, 31, 51, 54, 71, 82 a v Praktických cvičeních jsou pokyny pro práci s nimi. Na str. 94 až 96 jsou přehledy některých států podle světadílů. Průběžné využívání údajů z těchto přehledů prohlubuje u žáků schopnost vybírat z nabídky potřebné informace a využívat je pro řešení úkolů. Podobně lze využívat i obrazový materiál k legendě map na str. 98 a 99 a vysvětlivky na str. 100 a 101. Tyto zásobníky rozšiřují obzor žáků a jsou využitelné jako zásobník informací. Prvky, které umožňují realizovat odklon výuky od pamětného učení k rozvíjení žádoucích klíčových kompetencí, jsou např. zadání typu: *Vysvětlete spolužákům na základě svých poznámek a údajů, které můžete vyčíst z mapy, vztahy mezi..., Posuďte závislost zemědělství na podnebí a povrchu dané oblasti. Vysvětlete souvislost mezi průmyslem a zdroji surovin, hustotou zalidnění krajiny a hustotou dopravní sítě. Které země navštívíte, máte-li letenky do následujících měst? Posuďte členitost pobřeží Severní Ameriky a porovnejte ji s členitostí pobřeží Evropy. Vydejte se na cestu letadlem kolem... Celou učebnicí prolínají pokyny: Vyhledejte..., Pozorujte..., Určete..., Porovnejte..., Z daných údajů vyvoďte..., Srovnávejte údaje..., Připravte si poznámky..., Vydejte se po stopách..., Pomozte nalézt ztroskotané letadlo... Pokyny pro práci ve skupinách naleznete např. na str. 24, 42, ale i se všemi dalšími Praktickými cvičeními lze pracovat ve dvojicích nebo ve větších skupinách.*

Učivo o makroregionech světa, srovnávání jejich postavení – rozvojová jádra a periferní zóny obsahuje učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** (i její elektronická varianta), např.: *Vývoj světového obyvatelstva a problémy s ním spojené, Struktura osídlení, urbanizace, Krize bydlení ve velkoměstech třetího světa, Větší sídelní systémy, Klasifikace (třídění a hodnocení států podle stupně hospodářské vyspělosti)*. I v těchto lekcích se předpokládá skupinová práce žáků.

Učivo

- ✓ **světadíly, oceány, makroregiony světa** – určující a porovnávací kritéria; jejich přiměřená charakteristika z hlediska přírodních a socioekonomických poměrů s důrazem na vazby a souvislosti (přírodní oblasti, podnebné oblasti, sídelní oblasti, jazykové oblasti, náboženské oblasti, kulturní oblasti)
Učebnice ALTER: Světový oceán/Evropa; Světadíly
- ✓ **modelové regiony světa** – vybrané modelové přírodní, společenské, politické, hospodářské a environmentální problémy, možnosti jejich řešení
Učebnice ALTER: Světadíly

SPOLEČENSKÉ A HOSPODÁŘSKÉ PROSTŘEDÍ

 Vzdělávací obsah tohoto okruhu je v úzkém kontextu s ostatními přírodními, ale zejména společenskými tématy, která jsou v moderní lidské společnosti součástí interdisciplinárního pojetí vědních oborů (etnografie, historie, sociologie, ekonomiky, politologie, technických oborů, urbanismu, architektury, územního plánování, ekologie, environmentalistiky aj.), takže lze do jisté míry hovořit i v pozici základní školy o **aplikované geografii**. Tento vzdělávací obsah kooperuje a integruje např. se vzdělávacím obsahem vzdělávacích oblastí Člověk a společnost (dějepis, výchova k občanství), Člověk a svět práce. Je evidentní, že zde existují i velmi úzké integrační vazby na většinu průřezových témat v RVP ZV.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: *Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)*

Očekávané výstupy

- *Žák posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace, její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstu a pohybů, zhodnotí na vybraných příkladech mozaiku multikulturního světa.*

Posuzovat na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace, její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstu a pohybů se žáci naučí při práci s učebnicí **Světadíly**, kapitoly Obyvatelstvo a sídla na str. 15, 37, 57, 77, 85, 92. Součástí jsou zadání, např.: *Posudte, jaké jsou důsledky přesunu afrického obyvatelstva z venkova do velkých měst. Budeme pozorovat, kde je největší hustota zalidnění, a budeme též zkoumat, proč tomu tak je. Zhodnoťte, které nejdůležitější podmínky husté zalidnění dané oblasti umožnily. Porovnejte, jakou naději na dožití mají obyvatelé této oblasti. Požadované údaje vypište z Přehledu č. xx (práce s informacemi). Uveďte příčiny nerovnoměrného rozložení obyvatelstva na severoamerickém kontinentu.*

Hodnotit na vybraných příkladech mozaiku multikulturního světa mohou žáci v učebnici **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**, v její elektronické variantě v obrazových, textových a zvukových přílohách, i na základě informací z internetu. Jako výchozí lze využít např. učivo na str. 4 až 59: *Vývoj světového obyvatelstva, Stěhování – migrace, Struktura osídlení, urbanizace*. Zadání, která vedou k rozvoji prakticky zaměřených očekávaných výstupů i klíčových kompetencí, jsou zde formulována např.: *Posudte..., Zdůvodněte..., Vyhledejte na internetu..., Popište rozdíly... a uveďte některé jejich příčiny..., Pohovořte o problémech, které s sebou přináší populační exploze, a uveďte příčiny. Jak ovlivňují přírodní a sociálně ekonomické podmínky rozložení obyvatel? Vysvětlete, k jakým přesunům došlo po skončení 2. světové války. Kam směřovala tato migrace? Co bylo její příčinou a jaké byly její důsledky? Které problémy ji provázely?* Na všech uvedených stránkách učebnice naleznete podobná zadání, která vyžadují aktivní účast žáků na výuce a rozvíjejí jejich kritické myšlení.

- *Žák posoudí, jak přírodní podmínky souvisí s funkcí lidského sídla, pojmenuje obecné základní geografické znaky sídel.*

Vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát, které obsahuje učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** i její elektronická varianta, umožňují, aby žáci mohli posuzovat, jak přírodní podmínky souvisí s funkcí lidských sídel, a aby byli schopni pojmenovávat jejich základní geografické znaky. Např. na str. 49 až 59 (*Struktura osídlení, urbanizace, Územní*

uspořádání měst, Krize bydlení ve velkoměstech třetího světa, Posloupnost sídel v krajině, Větší sídelní systémy, Přírodní a ekologická rizika).

Příklady zadání, která umožňují plnění cílů základního vzdělávání podle RVP ZV: Popište vyobrazovaná venkovská sídla (např. vzhled stavení, použitý stavební materiál). Posuďte, jak jsou při tom zohledněny přírodní podmínky a jak jsou tato sídla začleněna v krajině. Vysvětlete, co zapříčinilo..., Shrňte, co jsme si řekli o..., Využijte tučně vyištěná klíčová slova. Z uvedených informací vyvoďte závěr: Uveďte některé důsledky rychlého růstu okrajových částí měst. Posuďte pozitiva a negativa přesunu venkovského obyvatelstva do velkoměst třetího světa. Pohovořte o krizi bydlení ve slumech. Podle textové přílohy pohovořte o změnách ve využití starých průmyslových objektů umístěných v blízkosti městských center. Navrhněte nové způsoby jejich využití. Pohovořte o nákladech a potřebném času na dopravu obyvatel příměstských oblastí do zaměstnání. Navrhněte a popište, jak byste obchodní a průmyslová centra oddělili od obytných zón. Jaký význam přikládáte parkům a jiným zeleným plochám v městské zástavbě? a mnoho dalších.

- *Žák zhodnotí přiměřeně strukturu, složky a funkce světového hospodářství, lokalizuje na mapách hlavní světové surovinové a energetické zdroje;*
- *porovnává předpoklady a hlavní faktory pro územní rozmístění hospodářských aktivit;*
- *porovnává státy světa a zájmové integrace států světa na základě podobných a odlišných znaků;*
- *lokalizuje na mapách jednotlivých světadílů hlavní aktuální geopolitické změny a politické problémy v konkrétních světových regionech.*

Učebnice **SVĚTOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ** se v Nakladatelství ALTER připravuje. Její vydání bude záviset na zájmu škol realizovat v nových podmínkách (podle RVP ZV) výuku zeměpisu s učebnicemi a nově i s pracovními listy ALTER. Zjistit případný další zájem škol o učebnice a pracovní listy ALTER pro výuku zeměpisu je i cílem „Projektů“, který v roce 2006–2007 probíhá **na 44 školách v celé ČR**.

Učivo

- ✓ **obyvatelstvo světa** – základní kvantitativní a kvalitativní geografické, demografické, hospodářské a kulturní charakteristiky
Učebnice ALTER: Společenské složky krajiny/Politická mapa světa na str. 4 až 59
- ✓ **globalizační společenské, politické a hospodářské procesy** – aktuální společenské, sídelní, politické a hospodářské poměry současného světa, sídelní systémy, urbanizace, suburbanizace
Učebnice ALTER: Společenské složky krajiny/Politická mapa světa na str. 62 až 125
- ✓ **světové hospodářství** – sektorová a odvětvová struktura, územní dělba práce, ukazatelé hospodářského rozvoje a životní úroveň – *učebnice se připravuje*
- ✓ **regionální společenské, politické a hospodářské útvary** – porovnávací kritéria: národní a mnohonárodnostní státy, části států, správní oblasti, kraje, města, aglomerace; hlavní a periferní hospodářské oblasti světa; politická, bezpečnostní a hospodářská seskupení (integrace) států; geopolitické procesy, hlavní světová konfliktní ohniska
Učebnice ALTER: Společenské složky krajiny/Politická mapa světa na str. 62 až 81, na str. 97 až 109

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

 Tento tematický okruh představuje elementární základy **krajinné ekologie** a součást základů **environmentalistiky** (teorie o vztazích mezi vnějším a společenským vývojem). Problematika životního prostředí, prezentovaná geograficky jako pohled na rozmístění ekologických a environmentálních objektů, jevů a procesů v prostředí, zde nezahrnuje jen tradičně chápanou interakci mezi člověkem a přírodním prostředím, ale i vlastní vývoj a rozvoj klimatu společenského prostředí jako nedílné a podstatné složky životního prostředí.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: *Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)*

Očekávané výstupy

- *Žák porovnává různé krajiny jako součást pevninské části krajinné sféry, rozlišuje na konkrétních příkladech specifické znaky a funkce krajin.*

Zásobník úkolů k porovnávání různých typů krajiny a k rozlišování jejich specifických znaků a funkcí přináší učebnice **Krajinná sféra I** v zadáních typu: *Podle údajů na str. 21 rozhodněte, které typy krajiny mohou ležet v nížině. Svě rozhodnutí odůvodněte. Doplňte tabulku. Podle map České republiky a Evropy uveďte příklady typů krajin a) podle nadmořské výšky; b) podle rozdílů nadmořských výšek. Charakterizujte krajiny podle množství slunečního záření, které dopadá na zemský povrch; podle nadmořské výšky a podle vzdálenosti od oceánu. Apod.*

- *Žák uvádí konkrétní příklady přírodních a kulturních krajinných složek a prvků, prostorové rozmístění hlavních ekosystémů (biomů).*

Vzdělávací obsah, grafický a cvičební aparát, které se mohou stát východiskem pro poznávání příkladů krajinných složek a prvků a pro prostorové rozmístění hlavních ekosystémů, naleznete v učebnici **Krajinná sféra II** na str. 8 až 40; žáci zde pracují podle zadání, např.: *Vysvětlete, které části má přírodní sféra, a popište je. Podle tabulky na str. 9 vysvětlete závislost přírodních krajin na podnebí.*

V každé lekci mají žáci podle osnovy souvisle vykládat probrané učivo a udělat si samostatný zápis do sešitu. Součástí každé lekce je i motivační hra: *Kde to jsem? Na všechny strany se rozkládají...; Dalekohledem vidím...; Na obzoru se zvedá... Činnostní charakter mají i zadání typu: Vysvětlete, jak se liší stepi v jednotlivých světadílech. Proč tomu tak je? Doplňte podle pozorování map atlasu a podle schémat na kartonových přílohách, které rostliny a kteří živočichové v jednotlivých oblastech rostou a žijí. Vysvětlete, jak jsou přizpůsobeni místním přírodním podmínkám.*

- *Žák uvádí na vybraných příkladech závažné důsledky a rizika přírodních a společenských vlivů na životní prostředí.*

Vybrané příklady závažných důsledků a rizik přírodních a společenských vlivů na životní prostředí přináší učebnice **Krajinná sféra I: Vnitřní přírodní činitelé** (zemětřesení, sopečná činnost, vrásnění, zlomy), kde se ve velké míře využívají neverbální zdroje informací. Žáci se s těmito zdroji učí pracovat, „číst“ z nich vyobrazené skutečnosti. Učivo je nutno aktualizovat pohledem na poslední události (tsunami, zemětřesení, sopečná činnost) a na jejich dopady na krajinu i obyvatelstvo. Vnější přírodní činitelé, např.: *Vysvětli, jak na zemský povrch působí voda, změny teploty vzduchu, vítr, kořeny rostlin.* Učivo o erozi a úbytku půd obsahuje učebni-

ce **Krajinná sféra II** např. v zadáních: *Uveďte příklady lidských činností (např. způsoby obdělávání půd), které přispívají ke zvýšené půdní erozi.* Součástí jsou i návody na pokusy (např. na str. 3 až 5), žáci jsou vedeni k tomu, aby zaznamenali průběh pokusu (zápis pozorování) a vyvodili z něj závěr. Shrnutí, propojení a systemizaci učiva o přírodních a ekologických rizicích přináší i učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**. V ní jsou uvedena i poučení o rizicích plynoucích z procesů civilizačních a globalizačních.

Učivo

- ✓ **krajina** – přírodní a společenské prostředí, typy krajín
Učebnice ALTER: **Krajinná sféra I** na str. 20 až 22 (*typy krajín podle nadmořské výšky*); str. 30 až 31 (*typy krajín podle podnebí*); **Krajinná sféra II** na str. 8 až 40 (*Biosféra, Krajina přírodní a kulturní, ochrana krajiny*)
- ✓ **vztah přírody a společnosti** – trvale udržitelný život a rozvoj, principy a zásady ochrany přírody a životního prostředí, chráněná území přírody, globální ekologické a environmentální problémy lidstva
Učebnice ALTER: **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 18 až 24, na str. 42 až 59

ČESKÁ REPUBLIKA – učebnice se v Nakladatelství ALTER připravuje. Její vydání bude záviset na zájmu škol realizovat v nových podmínkách (podle RVP ZV) výuku zeměpisu s učebnicemi a nově i s pracovními listy ALTER.

TERÉNNÍ GEOGRAFICKÁ VÝUKA, PRAXE A APLIKACE

📖 Tento tematický okruh prolíná celým kurzem vyučovacího předmětu Zeměpis na 2. stupni základních škol a v příslušných ročnících víceletých gymnázií; podporuje se tak **dovednostní** a **činnostní** charakter výuky podle cílů základního vzdělávání podle RVP ZV a následně podle ŠVP. Terénní geografická výuka, pravidelná cvičení a pozorování v místní krajině a vhodně plánované geografické exkurze by měly být uplatňovány při všech vhodných příležitostech a v každém ročním období.

Úryvek z článku RNDr. Josefa Herinka: *Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP*, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)

- Žák ovládá základy praktické topografie a orientace v terénu;
- aplikuje v terénu praktické postupy při pozorování, zobrazování a hodnocení krajiny;
- uplatňuje v praxi zásady bezpečného pohybu a pobytu ve volné přírodě.

Návody pro uplatňování praktické topografie a orientace v terénu naleznete v učebnici **Vesmír/Mapa** na str. 44 až 47 (*Práce s turistickou mapou a legenda k ní*). Učivo je nutno obohatit o regionální prvky. Součástí zadání v učebnici jsou i výzvy k uskutečnění vycházek do volné krajiny. Při těchto cvičeních se žáci učí orientovat se v krajině podle turistických map, různými způsoby určovat světové strany (návod k využití moderních přístrojů GPS obsahuje učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 82). Pozorování ve volné krajině může vyústit ve vytvoření jednoduchých náčrtů této krajiny, při užití vlastních symbolů i připojení vysvětlivek.

Učivo

- ✓ **cvičení a pozorování v terénu místní krajiny, geografické exkurze** – orientační body, jevy, pomůcky a přístroje; stanoviště, určování hlavních a vedlejších světových stran, pohyb podle mapy a azimutu, odhad vzdáleností a výšek objektů v terénu; jednoduché panoramatické náčrtky krajiny, situační plány, schematické náčrtky pochodové osy, hodnocení přírodních jevů a ukazatelů
Učebnice ALTER: **Vesmír/Mapa** na str. 30, 39 až 47; **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 82 – Systém GPS
- ✓ **ochrana člověka při ohrožení zdraví a života** – živelní pohromy; opatření, chování a jednání při nebezpečí živelních pohrom v modelových situacích
Učebnice ALTER: jako výchozí texty lze využít: **Krajinná sféra II** na str. 38 (*Ochrana krajiny*); **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 57, 58 (*Přírodní a ekologická rizika*), na str. 123

KLÍČOVÉ KOMPETENCE podle RVP ZV VZDĚLÁVACÍ OBLAST ČLOVĚK A PŘÍRODA

Utváření a rozvíjení klíčových kompetencí podle učebnic ALTER ve výuce ZEMĚPISU na 2. stupni ZŠ a v příslušných ročnících víceletých gymnázií

Úvod

 Moderní koncepce geografického vzdělávání směřuje k rozvoji geografické gramotnosti (geografických kompetencí a geografického myšlení). Pod těmito pojmy si lze představit schopnost jednotlivce využívat geografické vědomosti a dovednosti tak, aby se staly podkladem pro kompetentní jednání. K tomu je potřeba ve školách učit skutečný zeměpis (geografii), nikoliv pouze „o zeměpisu“. Tzn. specifikovat podstatu a vlastnosti geografických objektů, jevů a procesů a podle různých kritérií prezentovat a klasifikovat především **relace** mezi nimi, tj. vztahy, podmíněnosti a proměny v prostředí.

Podle článku RNDr. Josefa Herinka: Vzdělávací obsah oboru Zeměpis (Geografie) RVP ZV a jeho transfer do ŠVP, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz)

V následujícím přehledu jsme se pokusili rozvinout jednotlivé klíčové kompetence, které patří podle RVP ZV k cílům základního vzdělávání, a upozornit přitom na některé metody, návody, poznámky a učivo v učebnicích ALTER, které budování těchto kompetencí umožňují.

Každý pedagog ví, že klíčové kompetence se nedají vyložit, odpřednášet nebo naučit z učebnice nazpaměť, že je není možné vyzkoušet či oznámkovat. Musí se pěstovat cílevědomě při každodenních činnostech, a to bude od vyučujících obvykle vyžadovat změnu strategie vyučování.

Demokratizace vyučovacího procesu vyžaduje změny postojů a rolí vyučujícího ve vztahu k žákovi: od autoritativních, zaměřených na frontální výuku, k podněcujícím, zaměřeným na vztah ke vzdělávajícímu se jedinci. Pro vytváření nových postojů může být podnětné, zamysleme-li se nad citací z článku J. Šturmy: *Není nenadaných dětí* (Učitelství listy č. 6 z února 2006): „...*Pokud čtenáře napadá, že tyto utopické názory jsou uplatnitelné pouze mezi mimořádně nadanými žáky, pak podotýkám, že začíná převládat domněnka o specifičnosti talentu každého jednotlivce...*“

Je na učiteli, aby odhalil možnosti svých žáků a aby jim nabídl takový program, v němž bude moci každý z nich pracovat na své osobní maximum a být při tom úspěšný. Úspěch vyvolá v každém člověku vysoký stupeň uspokojení. Pro žáky je to silný motivační činitel, který **je téměř nezávislý na objektivní úrovni měřitelného a srovnatelného výkonu**. Přijmout hledisko, že budování kompetencí je důležitější než množství mechanicky pamětně osvojených vědomostí, nebude pro mnoho pedagogů jednoduché. Bojí se tím totiž základy, na nichž byla ve školách postavena tradiční výuka (vyložit – naučit – vyzkoušet, a to všechny žáky stejně, tj. stejné množství učiva, stejná hloubka osvojení, stejné metody, stejná hodnocí kritéria).

To samozřejmě neznamená, že se žáci ve škole nebudou učit, že nebudou ve vyučovací hodině pracovat. Právě naopak, při **soustavné, intenzivní a efektivní samostatné práci** každého jedince, případně skupin, se vytváří optimální prostředí pro naplňování **prakticky zaměřených očekávaných výstupů** i pro rozvoj **klíčových kompetencí**. V tom mohou učitelé pomoci učebnice, které jsou metodicky i graficky zpracované tak, aby vytvářely pro takovouto práci vhodné podmínky.

V prakticky zaměřené příručce *METODICKÝ NÁVOD k trojdielné učebnici Zeměpisu pro 6. ročník ZŠ a příslušné ročníky víceletých gymnázií* jsou uvedena některá specifika pro práci s učebnicemi ALTER, která byla v době vzniku příručky brána jako alternativa ke klasickým metodám práce s klasickými učebnicemi. Po schválení RVP ZV se však ukázalo, že to, co bylo dříve alternativou, se může stát prostředkem jak pro naplňování očekávaných výstupů, tak i pro rozvoj klíčových kompetencí.

Musíme ovšem přijmout potřebu osvojit si novou terminologii užívanou v RVP ZV; např. v některých *Metodických poznámkách* v učebnicích zeměpisu ALTER se hovoří o nutnosti rozvíjet **funkční gramotnost žáka**, v RVP ZV je tento požadavek zpřesněn a rozveden do podoby **klíčových kompetencí**. Zásobníky prostředků pro **sebehodnocení žáků** uvedené v učebnicích ALTER se mohou stát podkladem pro vytváření **portfolia žáka** apod.

Projekt řady učebnic ALTER předjímal již při svém vzniku některé změny, které jsou nyní součástí cílů základního vzdělávání podle RVP ZV. Kromě výše zmíněného jsou to např.:

- způsoby hodnocení zaměřené na individualitu žáka, na jeho osobnostní rozvoj;
- požadavek na využívání zpětné vazby a na práci s informacemi;
- požadavek, aby učivo bylo vnímáno jako prostředek rozvoje funkční gramotnosti žáka, nikoliv jako samoúčelný cíl výuky;
- již od vzniku těchto učebnic jsou doporučovány metody programového vyučování i s využitím počítačové techniky ve výuce;
- metody problémového vyučování;
- významné místo náleží pokusům, hrám a zábavným činnostem jako metodě činnosti výuky zeměpisu; některé z nich je možno využít i jako výchozí materiál pro průřezová témata;
- požadavek na změnu proporcí vyučovacího procesu směrem k posílení samostatné práce žáků (individuální nebo skupinové);
- požadavek na poskytování průběžné zpětné vazby a na vyhledávání informací v učebnici, v přehledech a v dalších (ve třídě dostupných) materiálech a jejich využití při řešení zadaných úkolů;
- odklon od frontální výuky (i přímá práce by měla mít činnostní charakter); využití učebnic ALTER předpokládá upřednostňování metod dialogických, názorně demonstračních a praktických; do přímé práce se začleňují např. pozorování, pokusy, grafické metody – vytváření myšlenkových map, využívání neverbálních informací; v neposlední řadě sem patří i využívání elektronických učebnic.

Učebnice zeměpisu ALTER **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** má zatím jako jediná na českém trhu učebnic zeměpisu elektronickou verzi s velkým zásobníkem textových, obrazových a zvukových příloh a s přímým propojením na internet. Elektronické učebnice i vhodné výukové programy lze využít ve výuce zeměpisu nejenom pro learning, ale s využitím datového projektoru i pro teaching (pro přímou práci ve třídě), více viz str. XX.

Některé přetrvávající mýty, které by měly být pro moderní školu nepřijatelné (a to zdaleka nejenom proto, že byl vydán RVP ZV)

- Požadavek, aby žák při samostatné práci, ale např. také při testech či zkoušení pracoval pouze s **pamětně osvojenými fakty**. Vyhledávání a následné využívání informací při řešení problémů bylo považováno za nepřijatelné a bylo označováno jako **opisování a podvádění**.

Tato zásada by snad mohla platit, pokud bychom pamětné osvojení učiva považovali za cíl výuky. Pokud však budeme akceptovat zásadu, že učivo je **prostředkem** k dosažení cílů základního vzdělávání a k rozvíjení klíčových kompetencí, pak je výše uvedený „mýtus“ zcela nepřijatelný.

Při práci s učebnicemi ALTER se doporučuje umožnit žákům ve všech výše uvedených případech využívat zpětnou vazbu a podle potřeby si kdykoliv vyhledávat potřebné informace. Má-li žák při zkoušení, testech či jiných prověrkách možnost pracovat s učebnicí, mapou a jinými zdroji informací, pak to automaticky neznamená výborné výsledky pro všechny. Aby tuto možnost mohl žák v daném časovém prostoru náležitě využít, musí prokázat celou řadu kompetencí: musí být schopen číst s porozuměním, musí se poměrně hbitě orientovat v textu učebnice, musí se rozhodnout, kterou informaci bude potřebovat, musí ji vybrat a následně ji musí umět použít. A takový proces zajisté nelze považovat za opisování či podvádění. Pokud se žák na ohlášenou prověrku připraví doma tak, že si vypracuje přehledy učiva (dříve nazývané „taháky“), pak by neměl být nucen, aby je před učitelem schovával. Oč lepší by bylo, kdybychom k takové přípravě vyzvali všechny žáky a vysvětlili jim, že pouze přehled či poznámky, které si vypracují sami, jim nejlépe poslouží, budou se v nich nejsnáze orientovat.

Žáci si tak místo mechanického osvojování učiva osvojují metody práce, rozvíjejí svou funkční gramotnost (klíčové kompetence) a výsledkem obvykle jsou, podle možností žáků, i solidní znalosti. Žák s horší pamětí může zapomenout např. názvy hlavních měst, ale pokud u něj škola rozvinula schopnost vše potřebné si vyhledat, pokud ho naučila orientovat se v jízdnicích i letových řádech, rezervovat si po internetu jízdenku či letenku, tak to zajisté není méně než odříkání žádaných názvů měst z paměti.

- Nechut' vyučujících k novinkám, které se k oboru geografie vztahují. Nechut' zabývat se ve výuce podněty, s nimiž přicházejí žáci (obava z provokací).

Např. při práci v terénu můžeme vycházet z práce s mapou a buzolou, vyučující však musí mít povědomí i o přístrojích GPS nebo jiných, vždy podle aktuální situace. Pokud příslušné znalosti nemá, nezbude, než to přiznat a pověřit dobrovolníky, aby třídu sami seznámili s nejnovějšími poznatky. Aby se učitel nevystavil případnému riziku, že ho žáci budou provokovat uváděním nesprávných údajů, které on sám nedokáže odhalit a korigovat, může vždy požadovat uvedení internetového zdroje, výtisk stránky z internetu, otevření příslušných stran na školním internetu apod. Ani ti pedagogové, kteří mají k moderní technice vyslovený odpor, se nemohou tvářit, že mapa a buzola jsou jediným vhodným a nejlepším způsobem a všechno ostatní že je třeba odmítnout.

- U některých odborníků i praktiků se setkáváme s názorem, že to, **co se mění** (např. v údajích EU nebo OSN), **do učebnic nepatří**.

Jaká by to pak byla učebnice zeměpisu? Co by žákům přinášela? Jak by je připravovala na budoucí život? Komu by sloužila, pohodlí učitelů? Jak si tedy poradit s údaji, které už v učebnicích zastaraly? Dát takové učebnice na odpis, a než se podaří vytisknout nové, tak už opět budou některé uváděné věci jinak?

Určitým řešením by mohly být učebnice elektronické, průběžné provádění aktualizací by však bylo tak nákladné, že by na ně musely být vypsány granty. Průběžnou aktualizaci používaných učebnic (tištěných i elektronických) tedy musí provádět sám vyučující. Takové případy může dokonce využít i k budování kompetencí u žáků např. zadáním, aby vyhledali informace aktuální (na internetu, v tisku i jiných médiích). Aby toto mohl udělat, musí sám poznat, kde je aktualizace zapotřebí (někde na to mohou upozornit i sami žáci). Být neustále „v obraze“ je pro vyučujícího zeměpisu velmi náročné, ale doba, kdy vystačil s poznatky z dob svého studia až do důchodu, je nenávratně pryč.

Dalším možným způsobem je nepoužívat žádné učebnice. Tím se učitel sice může vyhnout některým problémům, ale jen tehdy, pokud „umlčí“ informovanější žáky. Dalším důvodem, který hovoří proti vyloučení učebnic z procesu výuky, je nutnost vytvářet a rozvíjet kompetenci pro práci s textem, umožnit žákovi osvojit si takové návyky, které mu umožní další vzdělávání. Omezit práci s textem pouze na mechanicky opsané zápisy do sešitů není příliš optimální a taková výuka bude pro žáky jen těžko přínosem.

- Negativní hodnocení **využívání techniky** a možnosti rychlého zaslání zpráv **při vypracovávání domácích úkolů**.

Odsuzování skutečnosti, že si žáci posílají řešení domácích úkolů e-mailem, není na místě. Výměna informací je naopak přednost, kterou moderní technika přináší a kterou bude muset akceptovat i škola. **Vyučující však má prostředky, jak zajistit, aby tato skutečnost nebyla ke škodě žáků.** Při výuce podle učebnic ALTER se doporučuje, aby domácí úkoly byly zásadně **dobrovolné** a aby je žáci vnímali jako prospěšné, zajímavé a užitečné. Je-li domácí úkol zadán tak, že stačí řešení opsat, pak je v podstatě jedno, zda si žáci pošlou výsledky mailem nebo zda je opíšou ráno před vyučováním.

K tomu, aby domácí úkoly mohly být dobrovolné, je nutno maximálně **zefektivnit výuku v hodinách zeměpisu** a nepřesouvat povinnost „naučit se probranou látku“ na domácí přípravu. Zadání domácí práce by mělo mít takovou podobu, **aby** k vyřešení či splnění úkolu **nestačilo vše pouze někde opsat**. Dokonce je možné zadat domácí úkol skupinám žáků a přímo požadovat, aby se při jeho řešení radili, aby si vzájemně poskytovali informace, které se jim podaří získat (ať už osobním kontaktem nebo výměnou prostřednictvím SMS či e-mailu). To je opět jedna z možných cest k překonání „mýtů“ a k rozvíjení mnoha kompetencí (kompetencí k řešení problémů, kompetencí sociálních, komunikativních i pracovních).

- Žáci musí mít **úhledné zápisy v sešitě**, proto vyučující píše v každé vyučovací hodině dokonalý zápis na tabuli a žáci ho mechanicky opisují.

Takto „využitou“ část vyučovací hodiny můžeme považovat za zcela promarněnou. Učebnice ALTER předpokládají, že velmi stručné zápisy do sešitů si provedou žáci sami; učebnice jim k tomu poskytují mnoho výchozích materiálů (osnovy, klíčová slova). Zápis do sešitu může být nahrazen ústním shrnutím, utříděním a systemizací učiva. Může být nahrazen i úkoly, které jsou pro dané téma průřezové a které žáci vypracovali při samostatné práci. Žáci, ale i mladá generace dospělých, neradi píší psacím písmem a jejich písmo i úprava bývají často žalostné. Ani to však není třeba vidět jako problém a snažit se to sankcemi zvrátit. Rukou už budou současní žáci ve svém dalším životě psát jen máloco. Dovolí-li vyučující takovému žákovi psát zápisy nebo úkoly na počítači, může být překvapen nesrovnatelně lepší úrovní. Výhodou jsou i automaticky prováděné opravy pravopisných chyb a také možnost odesílání do určené školní schránky e-mailem (tímto způsobem si může žák vytvářet i své vlastní portfolio).

Neobstojí námitka, že všichni žáci doma počítač nemají – možnost pracovat na počítači jim

musí zajistit škola. Některým školám mohou výše uvedená doporučení připadat jako scéna ze sci-fi; je jen škoda, že školy, které už tímto způsobem pracují, málo prezentují své zkušenosti nejen v odborném, ale i v denním tisku. Právě tam se totiž o těchto možnostech může dozvídat široká veřejnost (rodiče žáků) a asi to budou muset být hlavně oni, kdo pro své děti vybojují modernější školství, jehož modernizace však nebude spočívat pouze ve stožích papírů.

Učivo jako prostředek, nikoliv jako cíl

Žáci, kteří zjistí, že není v jejich silách (anebo jen z nějakých důvodů nechtějí) si všechno učivo zapamatovat, a že tudíž nemají šanci na úspěch, ztratí velmi brzy motivaci se o cokoliv pokusit. To je patrně jedna z příčin, proč zeměpis často nepatří mezi předměty oblíbené, i když cestování a poznávání jiných zemí je touhou většiny žáků. A naopak, tradiční frontální vyučování se může stát nudou a může se setkat s pohrdáním u těch žáků, kteří jsou v některých klíčových kompetencích velmi sběhlí, např. v opatřování si aktuálních informací, v zacházení s nejmodernější technikou apod. S ohledem na to, kolik času těmto činnostem žáci často věnují, mohou v tomto směru předčít i své vyučující. Někteří žáci jsou si své převahy vědomi a občas ji i přeceňují, dávají ji najevo a učitele provokují.

Položme si tedy otázku: Je možné, aby si vyučující při budování klíčových kompetencí udělal ze žáků své partnery, nebo je žádoucí, aby si udržoval odstup a autoritu za každou cenu? Zajisté není obtížné např. při ústním zkoušení žákovi dokázat, co všechno neví. Mnohem přínosnější však je zjistit a ocenit, co naopak ví nebo co si dokáže vyhledat a následně použít.

Chceme-li žáky učit a zároveň u nich budovat funkční gramotnost (klíčové kompetence), můžeme to zkusit jinak. Nebudeme se bránit modernizaci výuky, využijeme v maximální míře počítačovou techniku, propojení na internet, elektronické učebnice, výukové programy, interaktivní tabule nebo jen kvalitní datové projektory, nabídneme žákům možnost zpracovávat úkoly na počítači, případně je odesílat e-mailem, a dáme jim tak příležitost, aby prokázali své kompetence a aby z této skutečnosti měli užitek všichni.

Znovu si připomeňme, že u žáků, kteří doma počítač nemají, by tuto možnost měla zajistit škola. Námitka, že škola k tomu nemá podmínky, je nepřijatelná. Není možné očekávat, že někdo „shora“ přijde a zařídí, aby škola byla náležitě vybavená. Usilovat o moderní vybavení musí škola sama, a to po všech možných liniích – od zřizovatele, školské rady, přes kontrolní orgány až po nejrůznější média. Je třeba zveřejňovat, publikovat, a to vytrvale a opakovaně v celostátních médiích a především v regionálním tisku, kolik dětí nemá doma ani ve škole průběžný přístup k počítači; že škola chce učinit výuku pro žáky zajímavou, ale jen těžko to může dokázat pouze s křídou a tabulí. Veřejnost se ke školám a učitelům staví často velmi kriticky, dejme tedy najevo, v jakých podmínkách se naše děti vzdělávají. Samozřejmě že počítače nejsou samospasitelné, tím nejdůležitějším je a bude vždy učitel, ale připusťme si, že podstatný je i jeho vztah k uváděné technice.

Součástí každé vyučovací hodiny by měla být **samostatná práce** (individuální nebo skupinová). Při samostatné práci ponecháme žákům volnost, aby podle svých potřeb využívali běžné zdroje informací (učebnici, přehledy učiva, slovníky, a je-li ve třídě počítač, mohou individuálně hledat informace i v elektronické učebnici, případně na internetu). Velmi motivující je ponechat žákům **možnost volby**, kterou část z probíraného učiva zpracují, případně, podle své vůle, mohou nabízené úkoly zpracovat v plném rozsahu. Úkol lze zformulovat tak, aby si připravili osnovu, klíčová slova

nebo jiné poznámky, podle nichž budou schopni na dané téma hovořit; aby vybrali vhodné příklady, na kterých problém vysvětlí nebo jimiž svá tvrzení doloží. Mohou vybrat též obrazový materiál, který se k danému tématu vztahuje, případně vytvořit jednoduché náčrty na tabuli. V následné besedě pak mohou ostatní žáci podle svých poznámek přednesenou látku doplnit nebo rozšířit, mohou mít na přednášejícího žáka doplňující otázky apod. V závěru je vhodné, aby zhodnotili, zda pro ně bylo to, co žák přednášel, přínosné. Při kritickém hodnocení vždy vyžadujeme současné návrhy, jak by to kritizující provedl lépe.

Při práci s učebnicí **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** se velmi osvědčilo umožnit žákům, aby sami zhodnotili užitečnost učiva příslušné lekce: *Zhodnoťte, proč pro vás osobně byla či nebyla tato lekce přínosem.* Tento způsob hodnocení doporučujeme uplatnit i při práci s ostatními učebnicemi ALTER.

Při uvedeném stylu práce, při vyloučení pocitu ohrožení a při možnosti každého žáka být úspěšný (samozřejmě na různých úrovních) obvykle zjišťujeme, že i úroveň zapamatování si učiva je u žáků mnohem vyšší než při tradičním memorování, i když to nebylo hlavním cílem.

Forma zadání pro samostatnou práci

Úkoly pro samostatnou práci by neměly být samoúčelné, tj. určené jen k tomu, aby žáky zaměstnaly. Zadání by měla být sestavena tak, aby měl žák možnost *vybírat a využívat vhodné způsoby, metody a strategie, aby mohl plánovat, organizovat a řídit vlastní učení.* Většina zadání by měla mít praktický a činnostní charakter. Ten může být vyjádřen slovesy, která tuto strategii navozují, např.: *Rozlišujte... Vysvětlete... Lokalizujte... Porovnejte a zhodnoťte... Pozorujte... a z pozorování vyvodte závěr. Zjistěte/povězte, co je příčinou... Jak závisí...? Co ovlivňuje...? Zhodnoťte... Porovnejte... a odůvodněte, proč tomu tak je. Co umožnilo...? Charakterizujte rozdíly a vysvětlete příčiny odlišností...* a mnoho dalších. Tento aparát je v učebnicích zeměpisu ALTER bohatě využíván. Avšak i úkoly, ve kterých tomu tak není, mohou být vhodně rozšířeny doplňujícími otázkami. Jen těžko si lze představit učitele, který vždy spoléhá pouze na doslovné znění otázek a úkolů v učebnici. Kvalita jakékoliv učebnice nemůže být omluvou pro nevyhovující práci učitele, nezájem a nudu žáků, případně pro zbytečný stres.

Např. otázku **Ve kterých oblastech Německa je největší soustředění průmyslu?** může učitel doplnit: *Přečtěte z mapy, ve kterých oblastech Německa.../Podle mapy lokalizujte oblasti na území Německa, kde je největší soustředění průmyslu. Uvedte alespoň tři důvody, proč právě zde./Vysvětlete, které podmínky zde rozvoj průmyslu umožnily. Atp.*

Učivo uváděné jako příklady v následujícím přehledu lze využít jako výchozí pro osvojování a rozvíjení klíčových kompetencí. Jde však skutečně jen o příklady. Úplný výčet možností nelze připravit zejména proto, že učivo tematicky prolíná různými učebnicemi, ale i z toho důvodu, že záleží zcela na učiteli a na jeho rozhodnutí, které učivo pro budování klíčových kompetencí využije – a mohou to být zcela jiné pasáže než ty, které jsou dále uváděny. Znovu si připomeňme, že sama existence učiva v učebnici, dokonce ani jeho pamětné osvojení není zárukou, že žák bude jaksi automaticky vybaven příslušnými klíčovými kompetencemi; u většiny žáků takový cíl závisí a bude záviset zejména na pedagogickém mistrovství vyučujícího.

Kompetence k učení

- *Žák vybírá a využívá pro efektivní učení vhodné způsoby, metody a strategie, plánuje, organizuje a řídí vlastní učení, projevuje ochotu věnovat se dalšímu studiu a celoživotnímu učení.*

Učebnice ALTER již od svého vzniku předpokládají odklon od tradičních postupů ve výuce (výklad – pamětné osvojení – vyzkoušení) a umožňují žákům *vybírat a využívat vhodné způsoby, metody a strategie pro vlastní učení*, tedy nikoliv hotové poznatky, ale cestu, kterou k nim lze pozorováním, srovnáváním, zobecňováním a vyvozováním závěrů dojít. To, že tato cesta je důležitější než množství pamětně osvojených termínů či pouček, je základním pojetím a koncepcí všech učebnic ALTER. Tomu odpovídá jejich metodické zpracování i grafická úprava. Základní metodou je práce s informacemi (jejich vyhledávání, třídění, systemizace a využití). Součástí učebnic zeměpisu ALTER jsou nejrůznější přehledy učiva, grafy a schémata, bohatý zásobník fotografií a ilustrací, kartonové přílohy se slepými mapami apod. To vše umožňuje, aby výuka zeměpisu měla ve všech fázích činnostní charakter. Průběžné využívání zpětné vazby a práce s informacemi umožňují úspěšnou práci v hodinách zeměpisu každému jednotlivci, nikoliv pouze žákům s dobrou pamětí. Všechny učebnice ALTER jsou pracovní a jako s takovými je třeba s nimi pracovat.

Využití výše uvedených postupů a metod umožňuje nejenom tištěné učebnice ALTER, ale také elektronická verze učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**, kde je jejich účinnost ještě mnohem vyšší než při práci s učebnicemi tištěnými. Elektronickou učebnicí lze ve vyučování využívat jak pro learning (pro individuální učení), tak i s využitím datového projektoru pro teaching (pro přímou práci ve třídě, bez nutnosti stěhování do specializovaných učeben). Více viz str. XX této příručky.

- *vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě*

Učebnice **Vesmír/Mapa, Krajinná sféra I, II** mají podobnou strukturu.

Každá lecke začíná:

- *motivačním textem, úkoly a otázkami*, dále obsahuje:
- *text, který slouží jako zásobník informací*,
- *Praktická cvičení*,
- *Shrnutí*,
- *Osnovu pro samostatný zápis*,
- *Zajímavosti*.

I ostatní učebnice ALTER mají svůj systém a jednotné grafické zpracování, což posiluje jejich pracovní charakter a předurčuje je pro činnostní výuku. Systém členění učiva v učebnicích usnadňuje žákům orientaci a umožňuje jim, aby při samostatné práci mohli *vyhledávat a třídit informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívali v procesu učení*; aby se prací na své osobní maximum a při akceptování užitečnosti učiva snažili optimálně využít dobu vyučování. Je třeba jim připomenout, že to je mimo jiné i cesta k minimalizování času nutného pro domácí přípravu.

- *Žák operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na společenské a kulturní jevy.*

V učebnicích ALTER je důsledně užívána jednotná terminologie, je však třeba žáky upozornit, že v některých případech záleží na nastavení výchozích hledisek; např. neexistuje jediná obecně platná definice pojmu **světdíl** či **kontinent** a z toho vyplývající **jejich počet** (je jich pět, nebo

šet?). Učebnice ALTER na některé možné odlišnosti upozorňují, např. v učebnici **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 56 je nastaveno hledisko pro pojem **velkoměsta**; v některých učebnicích, encyklopediích a jiných zdrojích informací jsou za velkoměsta považována sídla nad 500 000 obyvatel; v učebnicích ALTER jsou jako velkoměsta označována sídla nad 1 000 000 obyvatel.

Při práci s učebnicemi ALTER se nepočítá s memorováním definic jednotlivých pojmů, ale předpokládá se, že jejich průběžným užíváním si většinu z nich žáci zautomatizují a osvojí.

- *Žák samostatně pozoruje a experimentuje, získané výsledky porovnává, kriticky posuzuje a vyvozuje z nich závěry pro využití v budoucnosti.*

Učebnice ALTER nepředkládají žákům hotové poznatky, ale využívají např. některé principy problémového a programového vyučování, v 8. ročníku pak i s využitím počítačové techniky pro elektronickou učebnici **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**. Jak již bylo uvedeno výše, učebnice ALTER **staví na samostatné práci žáků** a operují s pokyny typu: *Vyhledejte...; Pozorujte...; Shrňte...; Vysvětlete...; Zdůvodněte...; Ověřte si...; Porovnejte...; Uveďte další vhodné příklady. Označte informace, které jsou pro řešení úkolů nadbytečné/ jsou uváděny jen pro zajímavost. Vyvoďte/Posuďte, co z pozorování vyplývá.* apod. V ojedinělých případech, kde tomu zatím tak není, se při přeformulování otázek počítá s iniciativou učitele.

- *Žák poznává smysl a cíl učení, má pozitivní vztah k učení, posoudí vlastní pokrok a určí překážky či problémy bránící učení, naplánuje si, jakým způsobem by mohl své učení zdokonalit, kriticky zhodnotí výsledky svého učení a diskutuje o nich.*

Poznávání smyslu a cíle učení je důležitým prvkem vnitřní motivace žáků. Učebnice ALTER jsou propojovány s realitou v takové míře, aby význam předkládaného učiva pro současnost i budoucnost žáků byl naprosto evidentní.

Kompetence k řešení problémů

- *Žák vnímá nejrůznější problémové situace ve škole i mimo ni, rozpozná a pochopí problém, přemýšlí o nesrovnalostech a jejich příčinách, promyslí a naplánuje způsob řešení problémů a využívá k tomu vlastního úsudku a zkušeností.*

Učebnice ALTER nabízejí zadání, při jejichž realizaci lze zároveň rozvíjet kompetence k řešení problémů. V učebnici **Vesmír/Mapa** jsou to motivační zadání v úvodu každé lekce – klademe si otázky, na něž stojí za to hledat odpovědi; Praktická cvičení např. na str. 7, 9, 19, 29...; Pokus znázorňující rozpínání vesmíru; Zajímavosti na str. 32, 38, 43; Mapy, Plány str. 36, 37. V učebnici **Krajinná sféra I, II** – motivační zadání v úvodu každé lekce – problém, otázky, které je třeba vyřešit; Pokusy (I: str. 3, II: str. 3, 4), Praktická cvičení (I: str. 44, 46; II: str. 24, 29). Jako řešení problémových situací lze vnímat i zpracování neverbálních informací (schémat, ilustrací, fotografií), jejich popis a vysvětlení vyobrazených jevů, např. I: str. 16 (*působení vnějších přírodních činitelů*); II: str. 16 (*schémata oáz*)... Žák se učí vnímat problémové situace nejenom v učivu, ale i ve vztahu ke spolužákům a učitelům. Ve třídách 2. stupně ZŠ vzniká v této oblasti celá řada problémů. Ani učitel zeměpisu si nemůže říkat, že se ho to netýká jenom proto, že není třídním učitelem nebo výchovným poradcem. Zkušenosti učitelé dobře vědí, kam může vést přehlížení byť i zdánlivě malých problémů ve vztazích mezi žáky.

- *Žák vyhledá informace vhodné k řešení problému, nachází jejich shodné, podobné a odlišné znaky, využívá získané vědomosti a dovednosti k objevování různých variant řešení, nenechá se odradit případným nezdarem a vytrvale hledá konečné řešení problému.*

K vyhledávání informací vhodných k řešení problémů má žák příležitost ve všech učebnicích ALTER, např. v učebnici **Světový oceán/Evropa** na str. 22 (*Vyhledejte oblasti s nízkou a vysokou hustotou obyvatelstva. Proč říkáme, že je Evropa osídlena nerovnoměrně? Které přírodní podmínky zhoršují obyvatelost krajiny?...*). Nachází při tom shodné, podobné a odlišné znaky, využívá získané vědomosti a dovednosti. Nejenom v této učebnici by žáci měli být vedeni k tomu, aby usilovali o konečné vyřešení problému, aby se nenechali odradit případným neúspěchem a aby využívali všech svých schopností a dovedností k vyhledání informací, které jsou k vyřešení problému potřebné. Neméně důležité je, aby věděli, že mohou požádat o radu spolužáky nebo vyučujícího a aby byli i sami ochotni případně radu poskytnout.

- *Žák samostatně řeší problémy; volí vhodné způsoby řešení; užívá při řešení problémů logické, empirické postupy – ověřuje prakticky správnost řešení problémů a osvědčené postupy aplikuje při řešení obdobných nebo nových problémových situací, sleduje vlastní pokrok při zdolávání problémů.*

Samostatně řešit problémy, volit vhodné způsoby řešení, užívat při řešení problémů logické a empirické postupy, následně si ověřovat správnost řešení a osvědčené postupy aplikovat při řešení obdobných nebo nových problémových situací, to vše se mohou žáci učit např. při práci s učebnicí **Světadíly** na str. 6 (*Pomozte nalézt záchranářům ztroskotané letadlo...*), str. 8 (*Představte si, že pracujete pro portugalskou lodní společnost. Povězte, kudy poplují lodě...*), str. 20, 21 (*Vysvětlete spolužákům...*), str. 24 (*Představte si, že vyplouváte z poloostrova Krym a chcete doplout...*), str. 30 (*Připravte si hádanky typu „Hledejte mě“: Kolem sebe vidím...*), str. 51, 59 (*Cestujeme: Vydejte se na cestu letadlem...*), str. 63 (*Všimněte si závislosti zemědělství na povrchu a podnebí. Vysvětlete souvislost mezi průmyslem a zdroji surovin, hustotou osídlení a hustotou dopravní sítě. Použijte informace z oddílu Zajímavosti.*), str. 67 (*Vydejte se po stopách Ch. Darwina – viz mapa na 2. straně obálky*), str. 75 (*Představte si, že se můžete ucházet o účast v expedici po Jižní Americe. Podle požadavků výběrové komise musíte...*).

- *Žák kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit, uvědomuje si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotí.*

Ke kritickému myšlení, k obhajování svých řešení, postupů i závěrů jsou žáci vedeni v každé vyučovací hodině v části **společná kontrola samostatné práce**. Tato kontrola následuje vždy po skončení samostatné práce a žáci tak dostávají okamžitou zpětnou vazbu; sami svá řešení hodnotí a opravují si případné chyby. Při hodnocení bodovým systémem může žák sledovat své vlastní pokroky. Podklady k tomu nalezne ve všech učebnicích ALTER v částech CO UŽ UMÍME – TESTY. Jejich součástí je i vyhodnocení dalších aktivit žáka, např.: samostatné zápisy do sešitů; samostatné vyprávění/výklad podle osnovy. V učebnici **Světový oceán/Evropa** na str. 77 nalezne **Přehlednou tabulku samostatných činností žáka**, jejíž součástí jsou:

- záznamy o samostatném vedení zápisů do sešitu,
- výsledky práce se slepými mapami,
- záznamy údajů o světadílech v tabulkách,
- ústní projevy,
- výsledky testů,
- rozšiřující činnosti – komentáře k článkům z novin a časopisů, související informace z knih apod.

Tuto nabídku může vyučující doplnit o možnost získání bodů za související informace z internetu. V učebnici **Světadily** jsou podklady pro hodnocení práce uvedeny za každou lekci (za každým probraným světadílem).

Kompetence komunikativní

- *Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu.*

Činnosti vyučování zeměpisu ve všech složkách vyučovacího procesu umožňuje žákovi, aby formuloval a vyjadřoval své myšlenky a názory, aby se vyjadřoval výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu. Ve všech učebnicích ALTER se počítá s intenzivní samostatnou prací (individuální nebo skupinovou) v každé vyučovací hodině. Zadání pro tuto samostatnou práci předpokládají, že žák bude na základě vyhledaných informací formulovat a vyjadřovat své myšlenky, a to jak písemně, tak i ústně.

Učebnice **Vesmír/Mapa, Krajinná sféra I, II, Světový oceán/Evropa** obsahují za každou lekci OSNOVU a u ní pokyn: *Podle osnovy souvisle vyprávějte a udělejte si samostatně zápis do sešitu.* Oba úkoly jsou bodovány. V učebnici zeměpisu **Světadily** jsou pokyny pro souvislé vyjadřování formulovány např.: na str. 36 (*Výberte si jednu z přírodních krajin Asie a s využitím všech pomůcek – svých poznámek, map a přílohy BIOTA – popište ústně nebo písemně, co je pro tuto krajinu charakteristické.*), na str. 90 (*Jako učitel před tabulí shrňte podle svých poznámek, mapy, přehledů a schémat vše, co byste si chtěli zapamatovat o Novém Zélandu a Oceánii. Uvedte, která místa vás lákají k návštěvě. Co byste si vzali na cestu?*).

- *Žák naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje.*

K naslouchání promluvám druhých lidí, k tomu, aby jim porozuměl a vhodně na ně reagoval, aby se účinně zapojoval do diskuse, obhajoval svůj názor a vhodně argumentoval, má žák při práci s učebnicemi ALTER možnost v každé hodině, a to **nejen v činnostně zaměřené přímé práci** (nikoliv však při práci frontální) nebo při **skupinové samostatné práci**, při níž se musí žáci vzájemně radit a doplňovat, ale **i při kontrole samostatné práce**, případně při plnění vhodně zadaných dobrovolných **domácích úkolů**. Naslouchat promluvám druhých lidí a vhodně na ně reagovat se žáci učí při práci **se zvukovými přílohami** elektronické učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**. Tyto přílohy obsahují zamyšlení, fejetony a úvahy, které se vztahují k probíranému učivu. Jako autoři jsou zastoupeni např.: Fedor Gál, Tomáš Halík, Václav Hubinger a Jana Hybášková.

- *Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění; využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem.*

Při práci s učebnicemi zeměpisu ALTER mají žáci mnoho příležitostí k tomu, aby se učili porozumět různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů a jiných informačních prostředků, aby se učili přemýšlet o nich, reagovat na ně a tvořivě je využívat; jde např. o různé typy non-verbálních informací, kterými jsou nejrůznější schémata, náčrty, kresby a fotografie. Velký význam má ve výuce zeměpisu i využívání statistického materiálu, číselných a grafických dat. K tomu přinášíme na str. XX této publikace zkrácenou verzi článku **RNDr. Josefa Herinka: Využívání statistického materiálu, číselných a grafických dat ve výuce zeměpisu, publikovaného na Metodickém portálu RVP Výzkumného ústavu pedagogického v Praze (www.rvp.cz).**

Rovněž elektronická učebnice zeměpisu **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** umožňuje využívat moderní informační a komunikační prostředky a technologie jako jeden z prostředků efektivního vzdělávání.

- *Žák využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem;*
- *využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi.*

K využívání získaných komunikativních dovedností a k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi mají žáci při výuce zeměpisu příležitost zejména při skupinové práci. Efektivní skupinová práce vyžaduje nejenom důkladnou přípravu ze strany učitele, ale i určitou úroveň kompetencí u žáků. Za skupinovou práci nelze považovat situaci, při níž několik aktivních žáků zadání vypracuje a ostatní ze skupiny ho prostě opíší. Každý jednotlivec ve skupině musí dostat takový úkol, na který stačí (optimální je, aby si ho sám vybral) a jehož plněním přispěje k úspěchu celku. Je samozřejmé, že každý má možnost požádat o pomoc spolužáky ze skupiny nebo se s nimi poradit. Poskytnutí takové pomoci se předpokládá, neboť je v zájmu celé skupiny.

Kompetence sociální a personální

- *Žák účinně spolupracuje ve skupině, podílí se společně s pedagogy na vytváření pravidel práce v týmu, na základě poznání nebo přijetí nové role v pracovní činnosti pozitivně ovlivňuje kvalitu společné práce.*

Žáci jsou průběžně vedeni k tomu, aby se společně s pedagogy podíleli na vytváření pravidel práce a pravidel objektivního hodnocení. Po jejich vytvoření žák snáze přijímá nové role v pracovní činnosti. Podíl na vytváření pravidel pozitivně ovlivňuje žákův vztah k učení a vnitřně ho motivuje k dosahování co nejlepších výsledků svých i celé skupiny. Učebnice zeměpisu ALTER přináší bloky CO UŽ UMÍME – TESTY a možnost bodového hodnocení i ostatních činností (samostatné zápisy do sešitů a samostatné vyprávění podle osnovy, viz např. učebnice **Vesmír/Mapa** na str. 23 a 48; **Krajinná sféra I** na str. 50 až 52; **Krajinná sféra II** na str. 41 až 43). Maximální počty bodů byly v učebnicích nastaveny možná až příliš vysoko – vzniká zde prostor pro možnost společného vytváření pravidel práce i jejího hodnocení – pravidla je samozřejmě možno nastavit jinak.

- *Žák podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevňování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytne pomoc nebo o ni požádá;*
- *přispívá k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápe potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají;*
- *vytváří si pozitivní představu o sobě samém, která podporuje jeho sebedůvěru a samostatný rozvoj; ovládá a řídí svoje jednání a chování tak, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty.*

Při výuce všech předmětů (nejenom při výuce zeměpisu) by měli být žáci vedeni k ohleduplnosti a k úctě při jednání s druhými lidmi, s učiteli, ale i se spolužáky, a to nejen teoreticky, ale především v praktických činnostech, v diskusích v malých skupinách i v debatách celé třídy nebo větších zájmových skupin.

Již dříve byla zmínka o možnostech, které nabízí skupinová práce (přímá či samostatná), o tom, jak je důležité, aby každý jedinec mohl pracovat na své osobní maximum a aby podle svých

možností přispěl k dobrému výsledku celé skupiny. Je žádoucí, aby se žáci dokázali zeptat, požádat o radu a sami byli ochotni radu a pomoc poskytnout. Celá koncepce učebnice ALTER je nasměrována k tomu, aby při práci s nimi mohl být každý žák na své úrovni úspěšný. Úspěch podporuje sebedůvěru a napomáhá k vytváření pocitu sebeuspokojení a sebeúcty.

Kompetence občanské

- *Žák respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí.*

K tomu, aby žák respektoval přesvědčení druhých lidí, vážil si jejich vnitřních hodnot, aby byl schopen vcítit se do situací ostatních lidí, a to i ve smyslu multikulturality, jsou žáci vedeni průběžně ve všech učebnicích ALTER již od 1. stupně ZŠ. Cílem mimo jiné je, aby žáci nepodléhali různým extremistickým skupinám, aby byli schopni odmítnout hrubé zacházení nebo útlak, aby akceptovali jako svoji povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí.

- *Žák chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu.*

Tento bod občanské kompetence napomáhá naplňovat a rozvíjet i výuka zeměpisu, např. v učebnici **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 20 až 22, 25, 26, 29 až 31, 35, 36, 39, 59, 69, 94, 110 až 125.

- *Žák rozhoduje se zodpovědně podle dané situace, poskytne dle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka.*

Simulování předpokládaného chování v krizových situacích, v situacích ohrožujících život a zdraví člověka může být v hodinách zeměpisu nacvičováno např. při probírání učiva o vnitřních přírodních činitelích (o zemětřesení, sopečné činnosti, zlomech a jejich důsledcích, např. tsunami) a o vnějších přírodních činitelích (např. o povodních). O nutnosti dbát na opatrnost a bezpečnost při pohybu v horách se mohou žáci přesvědčit v učebnici **Světadíly**, v motivačních textech u kapitoly Asie; úryvky byly vybrány z knihy P. Hillaryho a G. Dingleho: *Napříč střechou světa*.

- *Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit.*

K vytváření respektu k našim tradicím, ke kulturnímu a historickému dědictví přispěje nepochybně poznání jiných kultur v různých částech světa. Jako výchozí může být využito učivo z učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** ze str. 4 až 59. K aktivnímu zapojení žáků do kulturního dění mohou posloužit některé projekty, které žákům umožní prezentaci před veřejností ve smyslu humanitárním; mnoho podnětů lze nalézt na www.unicef.cz.

- *Žák chápe základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektuje požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti.*

Chápání ekologických souvislostí a environmentálních (environmentologie – věda o životním prostředí) problémů, respektování požadavků na kvalitní životní prostředí může být rozvíjeno např. při probírání učiva z učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** na str. 57 (*Přírodní a ekologická rizika*), str. 58 (*Civilizační proces*) nebo z přílohy elektronické verze

uvedené učebnice (*Sahara ustupuje, Ekologický kacíř na pranýři, Přírodní rizika, Humanitární pomoc OSN* a další). Ekologickými hledisky může vyučující doplnit v podstatě veškeré probírané učivo. Mnoho podnětů získá např. na www.ekologie.cz. Nadpředmětově prolíná toto téma s učivem přírodopisu.

Kompetence pracovní

➤ *Žák používá bezpečně a účinně materiály, nástroje a vybavení, dodržuje vymezená pravidla, plní povinnosti a závazky, adaptuje se na změněné nebo nové pracovní podmínky.*

Všechny pracovní kompetence se rozvíjejí v efektivním, tvůrčím a smysluplném vyučovacím procesu, v němž každý pracuje s vysokým nasazením na své osobní maximum tak, aby čas strávený při výuce vnímal pro sebe jako užitečný.

➤ *Žák přistupuje k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality, funkčnosti, hospodárnosti a společenského významu, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot;*

➤ *využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje i své přípravy na budoucnost, činí podložená rozhodnutí o dalším vzdělávání a profesním zaměření;*

➤ *orientuje se v základních aktivitách potřebných k uskutečnění podnikatelského záměru a k jeho realizaci, chápe podstatu, cíl a riziko podnikání, rozvíjí své podnikatelské myšlení.*

Těmto tématům bude věnován prostor v Pracovních listech, vyučující však jimi může v rámci časových možností doplňovat učivo týkající se hospodářství (průmysl, zemědělství, služby, turistika) tak, aby se žáci orientovali v základních aktivitách potřebných k uskutečnění podnikatelského záměru a k jeho realizaci, aby přiměřeně svému věku chápali podstatu, cíl a riziko podnikání, aby rozvíjeli své podnikatelské myšlení.

HODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VZDĚLÁVÁNÍ

Hodnocení žáků upravuje Vyhláška č. 48/2005 Sb. (viz www.msmt.cz).

Hodnocení výkonů a pracovních výsledků žáků doporučované pro práci s učebnicemi ALTER

Pro celkové hodnocení v pololetí a na konci roku je vyhláškou stanovena pětistupňová klasifikační stupnice nebo slovní hodnocení, případně kombinace obou. Způsob a forma **průběžného hodnocení** je však zcela v rukou vyučujících dané školy. Hodnocení může být prováděno např. systémem bodů, procentuálním vyjádřením, evidencí činností a výsledků samostatné práce žáka (vytvářením portfolia žáka) apod. V učebnicích zeměpisu ALTER jsou vytištěny podklady pro možné způsoby evidování výsledků práce žáků. Hodnocení je jedním ze způsobů, kterým může vyučující a jeho prostřednictvím i škola uplatnit některé cíle základního vzdělávání podle RVP ZV.

Tradiční způsoby známkování obvykle vytvářely stres, potlačovaly žákovo sebevědomí, neumožňovaly sebehodnocení, nebyly nasměrovány k vnitřní odměně, k radosti ze zvládnutého úkolu, ale odkláněly pozornost žáka k odměně vnější – k získání dobré známky. Od žáka se očekávalo, že musí být kdykoliv na zkoušení připraven, že musí vždy pracovat na maximální výkon. Obvykle neměl žádnou možnost volby, neměl možnost využívat při zkoušení (ústním nebo písemném) různé zdroje informací. Jeho výkony byly posuzovány srovnáváním s ostatními spolužáky, nikoli v rámci osobního pokroku či ve vztahu k jeho individuálním možnostem. K tomu je nutno dodat, že tyto závěry nelze paušalizovat, jistě i v uplynulé době bylo mnoho vyučujících, kteří se snažili již od devadesátých let hledat alternativní způsoby hodnocení, a změny podle RVP ZV pro ně tudíž nebudou nijak radikální.

V RVP ZV se uvádí: „*Hodnocení výkonů a pracovních výsledků žáků musí být postaveno na plnění konkrétních splnitelných úkolů, na posuzování individuálních změn žáka a pozitivně laděných hodnotících soudech. Žákům musí být dána možnost zažívat úspěch, nebát se chyby a pracovat s ní...*

...Ve vzdělávacím obsahu RVP ZV je učivo chápáno jako prostředek k osvojení činnostně zaměřených očekávaných výstupů, které se postupně propojují a vytvářejí předpoklady k účinnému a komplexnímu využívání získaných schopností a dovedností na úrovni klíčových kompetencí...“

Náměty pro některé změny v přístupu k hodnocení žáků

Vyučující:

- vytváří hodnocením příznivé sociální, emocionální i pracovní klima;
- uplatní změny v hodnocení žáků směrem k průběžné diagnostice;
- nerozděluje žáky na úspěšné a neúspěšné, schopné a neschopné;
- zohlední při dosahování cílů základního vzdělávání potřeby a možnosti žáků;
- poskytne žákovi a jeho rodičům zpětnou vazbu;
- hodnotí neveřejně (hodnocení je soukromou věcí každého žáka a jeho rodičů);
- hodnotí tak, aby prostředkem nebylo vzájemné porovnávání žáků;
- eliminuje v systému hodnocení motivaci známkou (ani učení pro jedničky, ani učení ze strachu před špatnou známkou);
- učí žáky posuzovat jejich vlastní pokrok a kriticky hodnotit výsledky učení;
- umožní žákům v jednotlivých třídách, aby se mohli spolupodílet na vytváření konkrétních pravidel práce i kritérií hodnocení (to žáky motivuje, neboť si tak svoji známku vlastně vytvářejí a ovlivňují sami);

- umožní žákům, aby mohli při jakémkoliv neúspěchu na vlastní žádost provést opravu; pomalejším žákům umožní, aby – pokud sami chtějí – mohli dopracovat mimo vyučování to, co nestihli ve škole (toto však nezadává jako povinný domácí úkol).

Prostřednictvím hodnocení získává žák zpětnou vazbu – informaci o tom, jak zvládá výstupy praktického charakteru, jak dokáže probírané učivo aplikačně využít, co nového se naučil, v čem se zlepšil a v čem chybuje. Hodnocení by mělo být pro žáky motivující, mělo by být zaměřeno na individuální pokrok každého z nich; mělo by vycházet z jasných a konkrétních kritérií, na jejichž základě bude moci hodnotit výsledky a rozvoj kompetencí i sám žák a jeho rodiče. Cílem hodnocení je též motivovat žáka k práci na jeho osobní maximum.

V hodnocení žáků je třeba přejít od motivace vnější (motivace známkou a veřejným srovnáváním) k motivaci vnitřní: *chci se učit, protože mě to baví; ve škole se cítím bezpečně; vím, z čeho budu vyvolán, a mohu se na to připravit; zkoušení nemá podobu odříkáváníí faktů; v zeměpise pracuji na maximum, protože chci být úspěšný a vím, co pro to musím udělat.*

Při práci s učebnicemi zeměpisu ALTER jsou žáci cíleně vedeni k sebehodnocení a k sebekontrolě, k práci s chybou či nedostatkem. Prostor k tomu vytváří samostatná práce v každé vyučovací hodině s následnou společnou kontrolou a vyhodnocením. Očekává se, že žák bude vysvětlovat a obhajovat své postupy a názory, aniž by byl kárán, či dokonce zesměšňován, pokud jím uváděné postupy či názory nejsou správné nebo pokud se v nich vyskytují chybné kroky.

Tradiční způsoby zkoušení, kdy byl žák vyvolán k tabuli a požadovalo se po něm, aby bez možnosti cílené přípravy odříkával pamětně osvojená fakta, by měly patřit minulosti. *Takový systém zkoušení vytváří prostředí, v němž se žák cítí ohrožen, musí být neustále ve střehu, a to blokuje schopnost jeho mozku učit se a ukládat získané informace do dlouhodobé paměti. (Podle PhDr. J. Nováčkové, CSc.)* Při takovém způsobu zkoušení ostatní žáci obvykle pouze přihlížejí, nejsou aktivní, je to pro ně ztracený čas.

Ústní ověřování vědomostí a dovedností

Předpokládáme, že mnoho učitelů rádo opustí termín „zkoušení“, který při nových formách ani nevyjadřuje podstatu věci. Ověřování vědomostí, dovedností a rozvoje kompetencí je možno realizovat mnoha způsoby (diskuse, rozhovor, beseda, simulované vystoupení v médiích, prezentace apod.). Provádí se vždy po přípravě, žák ví, na jaké téma bude hovořit. Velmi vhodné je dát žákům možnost vlastní volby, žák si může vybrat nejenom téma, ale případně i způsob, jakým své dovednosti, vědomosti a kompetence předvede. Připravit se může buď doma, nebo bezprostředně před svým vystoupením (obvykle postačí 5 minut, aby se žák zorientoval). Při této přípravě i při následném vystoupení může žák využít všechny dostupné zdroje informací, může si připravit poznámky, soupis klíčových slov nebo osnovu, popř. může použít některou z osnov předtištěných v učebnicích zeměpisu ALTER. Velice vhodné je využití tematicky související ukázky (např. z přečteného cestopisu). Při vystoupení může žák doprovodit svůj projev náčrtu na tabuli, naprostou samozřejmostí je i práce s mapou.

Při tomto způsobu ověřování aplikačně využitých vědomostí a dovedností je žádoucí, aby byli aktivně zapojeni i ostatní žáci; lze u nich vytvořit návyk, aby si při vystoupení jednotlivce dělali poznámky, a to jednak k tomu, co bylo řečeno, případně mohou přednesenou látku rozšířit; mohou

si připravit i doplňující otázky. Po vystoupení žáka následuje beseda, do níž by se měli zapojit všichni žáci. Mohou klást otázky, žákův projev mohou doplnit vlastními poznatky a dalšími rozšiřujícími informacemi. To však neznamená, že čím více bude doplňujících informací, otázek či připomínek spolužáků, tím horší bude hodnocení žáka, který na dané téma hovořil. Může tomu být právě naopak, kladně se hodnotí i vzbuzení zájmu posluchačů a rozvinutí, případně i řízení diskuse. Při tomto stylu „zkoušení“ se upevňuje učivo, aktivní jsou všichni žáci a zároveň se utváří a rozvíjí komunikativní kompetence, kompetence k učení, k řešení problémů, ale také kompetence sociální a personální, občanská i pracovní, a to nejen „zkoušeného“, ale i ostatních žáků. Tento způsob je mnohonásobně efektivnější než tradiční zkoušení.

V učebnicích ALTER jsou doporučovány různé alternativy způsobů průběžného hodnocení a modely pro evidování výsledků samostatné práce. K průběžným formám sledování žákových výkonů lze ve třídě stanovit kritéria pro převod bodů na klasifikační stupně, *např. pro klasifikační stupeň 1 musím dosáhnout minimálně xx bodů či procent, musím vypracovat 90 % až 100 % samostatných úkolů...; pro stupeň 2... ..; pro stupeň 3 ... .. atd.*

Jinou inspirací mohou být zkušenosti ze zahraničí.

Hodnocení žáků – zkušenosti ze zahraničí

Průměr z procentuálně vyjádřených žákových výkonů se na vysvědčení převede podle následujícího klíče:

Dosažený průměr	Hodnocení
90–100 %	A
80–89,99 %	B
70–79,99 %	C
60–69,99 %	D
0–59,99 %	E

Podle **Gabriely Baladové**, Portál RVP

Výkon je zde hodnocen v procentech úspěšnosti.

Podobné nastavení přepočtu bodů na známku je možno zvolit i pro práci s učebnicemi zeměpisu ALTER.

Z bodového hodnocení v učebnicích zeměpisu ALTER lze odvodit i příslušné klasifikační stupně. Tyto přepočty však provádíme až před pololetím a před koncem školního roku, tedy před uzavřením klasifikačního období. Cílem průběžného bodového hodnocení je odstranit obavy ze známek, pokud bychom tedy každé bodové hodnocení přepočítávali na klasifikační stupně, ztratilo by samo o sobě smysl. Procenty je možno vyjádřit i celkové výkony žáků při samostatné práci. Hranici 100 % však stanovíme s ohledem na úroveň třídy; neznamená to automaticky, že 100 % znamená např. vypracování všech cvičení z dané učebnice.

stupeň 1	100–90 %	z max. počtu vypracovaných cvičení, případně z max. počtu bodů
stupeň 2	89–80 %	
stupeň 3	79–70 %	
stupeň 4	69–50 %	

Podobné návrhy je nutno vždy přizpůsobit podmínkám dané třídy, případně možnostem jednotlivých žáků. Pokud učitel využije všech možných nástrojů, které mu dává RVP ZV, pokud usiluje o vzbuzení zájmu o činnostní výuku zeměpisu u každého jedince, pravděpodobně se mu podaří, že pod 50 % výkonu neklesne žádný žák.

Vhodným nástrojem pro hodnocení práce žáků je **žakovské portfolio**; materiály do něj by měly být zásadně zařazovány pouze s vědomím a souhlasem žáka, případně si žák sám navrhne, co chce do svého portfolio zařadit. V průběhu školního roku lze potom s portfoliem pracovat – žáci posuzují výsledky vlastní práce, porovnávají výsledky svých předchozích výkonů se současnými a odhalují vlastní pokrok i rezervy.

Možnost „mimořádných zisků“

Žáci si mohou, nezávisle na běžném hodnocení, svou aktivitou bodové skóre vylepšit (za práci navíc, za výjimečný výkon, za aktivitu apod.).

Pokud se na stanovení kritérií budou podílet i sami žáci, posílí se tím jejich vnitřní motivace a vytvoří se příznivé sociální, emocionální i pracovní klima. Žáci i jejich rodiče tak mohou průběžně sledovat a porovnávat, kolik z dosažitelného maxima dokázali splnit; zda se jejich výkony zlepšují, nebo mají naopak klesající tendenci. S pravidly hodnocení, vytvořenými speciálně pro tu kterou třídu učitelem ve spolupráci s žáky, musí být seznámeni i rodiče. Ideální je, pokud jsou tato pravidla kdykoliv volně k nahlédnutí (nástěnka, web třídy apod.).

Hodnocení procesu utváření a rozvíjení klíčových kompetencí

Jde o velice složitou záležitost, pokusíme se však alespoň nastínit, jak je možné postupovat při posuzování individuálního pokroku v rozvíjení kompetence k učení, k řešení problémů a kompetence komunikativní.

Máme při tom na paměti, že:

- ✓ klíčové kompetence se utvářejí a rozvíjejí ve všech vyučovacích předmětech, v rámci celého výchovného a vzdělávacího působení na žáka;
- ✓ jde o tzv. životní dovednosti, které se u každého jedince rozvíjejí v souvislosti s jeho osobními předpoklady;
- ✓ v rámci ověřování získaných dovedností, které tvoří klíčové kompetence, jde o posuzování osobního pokroku každého žáka.

Příklad monitorování kompetence k učení

žák:

- ✓ při samostatné práci vybírá vhodné způsoby ke splnění zadání
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ dokáže vyhledat potřebné informace, efektivně je využívat a propojovat
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ užívá náležité termíny, znaky a symboly
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ samostatně pozoruje, experimentuje, získané výsledky porovnává
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ dokáže z pozorování vyvozovat jednoduché závěry
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ má pozitivní vztah k učení, pracuje na své osobní maximum
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....

Příklad monitorování kompetence k řešení problémů

žák:

- ✓ rozpozná a popíše problémovou situaci
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ odhadne, co je příčinou problému
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ rozhodne, co je pro vyřešení problému důležité
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ vyhodnotí výsledky své práce
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ posoudí, zda výsledky dávají smysl
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ srozumitelně vysvětlí vlastní řešení
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ určí, zda a v jakých dalších situacích lze podobné řešení opět použít
(ano – částečně ano – prozatím spíše ne), např.: .....

Příklad monitorování kompetence komunikativní:

žák:

- ✓ formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ vyjadřuje se souvisle a kultivovaně
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ vyjadřuje se lépe
(ústně – písemně – ovládá dobře oba způsoby)
- ✓ rozumí různým typům textů
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ rozumí dobře informacím specifickým pro zeměpis, čte z mapy,
pracuje s tabulkami, grafy, schémata apod.
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....

- ✓ je schopen komunikovat s počítačem, dokáže pracovat s elektronickou učebnicí
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ dokáže pracovat s výukovými programy
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....
- ✓ dokáže využívat k učení internet
(ano – částečně – prozatím spíše ne), např.: .....

Hodnocení prakticky zaměřených očekávaných výstupů

Citát z RVP ZV: „Očekávané výstupy mají činnostní povahu, jsou prakticky zaměřené, využitelné v běžném životě a ověřitelné. Vymezuji předpokládanou způsobilost využívat osvojené učivo v praktických situacích a v běžném životě. RVP ZV stanovuje očekávané výstupy na konci 9. ročníku jako závazné.“ Závazné pro všechny žáky s následující výjimkou: „Pokud povaha zdravotního postižení objektivně neumožňuje naplnění některých očekávaných výstupů z RVP ZV, je možné ve ŠVP nahradit příslušné očekávané výstupy takovými, které lépe vyhovují vzdělávacím možnostem žáků se zdravotním postižením.“

Polemiku by si zasloužila vyjádření, která by bylo možno chápat jako rozporuplná, např.:

- „*způsobilost využívat osvojené učivo v praktických situacích a v běžném životě*“
Jde pouze o pamětně osvojené učivo? A co práce s informacemi? Proč se hovoří o osvojení učiva, má-li být učivo pouze prostředkem vzdělávání, nikoliv jeho cílem?
- „*stanovuje očekávané výstupy na konci 9. ročníku jako závazné*“
Slovo závazné by mohlo být vnímáno jako rozsah pamětně osvojeného učiva – tedy v tradičním smyslu vnímání klasifikačních stupňů. Na jiném místě v RVP ZV se však uvádí: „*Základní vzdělávání vyžaduje tvůrčí školní prostředí, které zajišťuje, aby se každé dítě prostřednictvím výuky přizpůsobené individuálním potřebám optimálně vyvíjelo v souladu s vlastními předpoklady pro vzdělávání.*“
Co je vlastně závazné? Lze nastavit závazné očekávané výstupy jinak pouze u žáků se zdravotním postižením? Musí být zdravotní postižení doloženo úředním dokumentem? Jak závazné jsou očekávané výstupy pro žáky s jinou specifičností talentu? Jak na něčem, co je závazné, zohlednit soulad s vlastními předpoklady?

Závěrem

Je třeba znovu opakovat, že **hodnocení výsledků vzdělávání** není pouze hodnocením očekávaných výstupů, ale i – nebo možná především – hodnocením dosažené úrovně klíčových kompetencí. Jen tak se může stát učivo prostředkem vzdělávání.

Je třeba zohlednit i skutečnost, že očekávané výstupy i klíčové kompetence vyjadřují předpokládanou úroveň žáka na konci 9. ročníku. Pokud tedy žák nezvládne učivo, které se probírá např. v 6. ročníku, není optimální ho zatratit a ohodnotit nedostatečnou. Stále ještě by měl mít možnost do ukončení svého základního vzdělávání vzniklý deficit vyrovnat.

Úvod k tematickým a časovým plánům

Do předkládaných orientačních časových a tematických plánů je rozpracováno veškeré učivo z učebnic zeměpisu ALTER. Nepočítá se však s jeho úplným a neměnným probráním ve výuce. Předpokládá se, že ho vyučující bude brát jako nabídku, z níž bude vybírat podle potřeby žáků a podle svého stylu práce. Zásobník učiva v učebnicích je možno doplňovat, **rozšiřovat** a hlavně je nutno ho průběžně **aktualizovat**. Rozsah učiva v učebnicích lze samozřejmě i **redukovat**, a to zejména ze dvou důvodů:

- a) Pokud žáci dobře ovládají očekávané výstupy a pokud i zúžený rozsah úkolů z učebnice umožní v dostatečné míře rozvinout klíčové kompetence, není třeba trvat na realizaci všech zadání, úkolů a cvičení, které učebnice nabízí.
- b) Pokud celková úroveň třídy vyžaduje, aby prakticky zaměřené očekávané výstupy i klíčové kompetence byly naplňovány a rozvíjeny na menším rozsahu učiva, než jaký nabízejí učebnice. Toto se týká zejména 6. ročníku, kde se může vyučující setkat např. s velmi nízkou úrovní čtení, se čtením bez porozumění textu, s chybějícími návyky pro samostatnou práci apod. Z tohoto důvodu byly vytvořeny dva tematické časové plány, z toho plán A pro 6. ročník s menším rozsahem učiva pro dvouhodinovou týdenní dotaci a s rozšířenou dotací (o 1 hodinu) v 7. ročníku. V obou uvedených případech je třeba výuku individualizovat a umožnit jednotlivcům, kteří se o zeměpis zajímají a mají potřebné předpoklady a schopnosti, aby se mohli studijním způsobem podle svých možností a svého zájmu zabírat i učivem, cvičeními a zadáními, které ve výuce probírány nebyly. Vypracováním takových cvičení mohou posílit své portfolio mimořádných zisků. Učující těmto žákům poskytne pomoc, ať už z vlastní iniciativy, nebo na případné vyžádání.

Z výše uvedeného je zřejmé, že obsah jakýchkoliv učebnic nelze považovat ani za vyčerpávající, ale ani za závazný.

Podle znění školského zákona je nutno začít s výukou podle RVP ZV nejpozději od školního roku 2007/2008.

PŘEHLED O NEJPOZDĚJŠÍCH MOŽNÝCH TERMÍNECH PRO ZAHÁJENÍ VÝUKY PODLE ŠVP				
	Školní rok, od kterého školy musí zahájit výuku podle ŠVP v uvedených ročnících.			
Školní roky	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011
Ročníky	6. r. ZŠ	7. r. ZŠ	8. r. ZŠ	9. r. ZŠ
2. stupně ZŠ a víceletých gymnázií (8G)	1. r. 8G	2. r. 8G	3. r. 8G	4. r. 8G

Stáhne-li si vyučující následující Časové a tematické plány z www.alter.cz, může si je dále upravovat sám, a to vždy pro konkrétní ročník.

ORIENTAČNÍ TEMATICKÝ PLÁN
PŘEDMĚTU ZEMĚPIS PRO 6. ROČNÍK ZŠ
vzdělávací oblasti **Člověk a příroda**
PRO REALIZACI RVP ZV S POUŽITÍM UČEBNIC ALTER

Týdenní časové dotace zeměpisu se v jednotlivých ročnících 2. stupně základních škol pohybují kolem **dvou hodin**. Mezi nejčastěji užívané „modely“ patří 2+2+2+1 nebo 2+2+2+2, což znamená, že v 6. až 8. ročníku mají žáci dvě hodiny zeměpisu týdně a v ročníku devátém jednu nebo dvě hodiny týdně.

Zeměpis je jako vzdělávací obor zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda* společně s fyzikou, přírodopisem a chemií.

Při rozdělení vzdělávací oblasti na „tradiční“ předměty budou mít učitelé zeměpisu, přírodopisu, fyziky a chemie v průběhu čtyř let (6. až 9. ročník) k dispozici časovou dotaci 22 hodin.

Odečteme-li z této časové dotace čtyři hodiny pro chemii v rámci 8. a 9. ročníku, zůstane nám 18 hodin. Za předpokladu, že by se zbylý počet hodin rozdělil pro ostatní předměty rovným dílem, získal by každý po šesti hodinách.

Pro zeměpis by to mohlo znamenat, že by byl v průběhu 6. až 9. ročníku realizován modelem 2+2+1+1, což by oproti současným nejčastěji realizovaným modelům bylo pohoršení o hodinu nebo dvě týdně.

Podle Pavla Červeného, Portál RVP ZV

Návrhy na jiné možnosti řešení naleznete v článku Pavla Červeného na Portálu RVP ZV. V následujícím návrhu časového a tematického plánu pro práci s učebnicemi zeměpisu ALTER jsme vycházeli z minimální časové dotace 6 hodin pro 6. až 9. ročník.

Pro 6. a 7. ročník je možno zvolit variantu A nebo variantu B. Obě varianty se liší rozsahem učiva v 6. a 7. ročníku a počtem hodin v 7. ročníku:

Varianta A – 6. ročník 2 hodiny, 7. ročník – 2 hodiny

Varianta B – 6. ročník 2 hodiny, 7. ročník – 1 hodina

VARIANTA A

6. ročník: 2 hodiny

(menší rozsah učiva než ve variantě B)

Učebnice: **Vesmír/Mapa, Krajinná sféra I, Krajinná sféra II**

6. ročník	2 hodiny
7. ročník	2 hodiny
8. ročník	2 hodiny
9. ročník	1 hodina
celkem	7 hodin

	Číslo hod.	Téma	Učebnice
			Vesmír/Mapa
ZÁŘÍ			
1. týden	1. 2.	Vesmír, vývoj poznání vesmíru	str. 3–6
2. týden	3. 4.	Sluneční soustava	str. 7–10
3. týden	5. 6.	Sluneční soustava (pokračování); planety typu Jupitera, Planetky, Komety, Meteory	str. 11–12
4. týden	7. 8.	Měsíc	str. 13–16
ŘÍJEN			
1. týden	9. 10.	Sluneční soustava – součást Galaxie, Tvar Země	str. 16–18
2. týden	11. 12.	Rozměry a pohyby Země; Délka dne a noci, shrnutí	str. 19–22
3. týden	13. 14.	TEST	str. 23–24
4. týden	15. 16.	Školní zeměpisný glóbus	str. 25–27
LISTOPAD			
1. týden	17. 18.	Poledníky a rovnoběžky; Zeměpisná šířka a délka	str. 28–32
2. týden	19. 20.	Časová pásma na Zemi	str. 33–35
3. týden	21. 22.	Mapy	str. 36–38
4. týden	23. 24.	Druhy, soubory, obsah map	str. 39–42
PROSINEC			
1. týden	25. 26.	Shrnutí, Práce s turistickou mapou	str. 43–47
2. týden	27. 28.	Závěrečný TEST	str. 48
			Krajinná sféra I
3. týden	29. 30.	Krajinná sféra a její části, Stavba zemského tělesa, litosféra	str. 3–7
LEDEN			
1. týden	31. 32.	Dno světového oceánu	str. 8–10
2. týden	33. 34.	Vnitřní přírodní činitelé	str. 11–15
3. týden	35. 36.	Vnější přírodní činitelé	str. 16–19
4. týden	37. 38.	Povrch Země jako výsledek působení přírodních činitelů	str. 20–23

ÚNOR			
1. týden	39. 40.	Atmosféra	str. 24–28
2. týden	41. 42.	Shrnutí, Podnebné pásy	str. 29–33
3. týden	43. 44.	Celkový oběh vzduchu v atmosféře Hydrosféra, světový oceán	str. 34–35 str. 36–38
BŘEZEN			
1. týden	45. 46.	Shrnutí Vodstvo na pevnině	str. 39–41 str. 42–44
2. týden	47. 48.	Vodstvo na pevnině	str. 45–49
3. týden	49. 50.	TEST	str. 50–51
			Krajinná sféra II
4. týden	51. 52.	Pedosféra	str. 3–7
DUBEN			
1. týden	53. 54.	Biosféra – Organismy a jejich prostředí Tropický pás	str. 8–12
2. týden	55. 56.	Savany; Pouště a polopouště	str. 13–17
3. týden	57. 58.	Subtropický pás, Mírný pás	str. 18–22
4. týden	59. 60.	Lesy mírného pásu	str. 23–26
KVĚTEN			
1. týden	61. 62.	Polární pás	str. 27–31
2. týden	63. 64.	Život ve vodách oceánu	str. 32–35
3. týden	65. 66.	Shrnutí	str. 36–37
4. týden	67. 68.	Výškové stupně v krajině	str. 37–40
ČERVEN			
1. týden	69. 70.	Biosféra – Organismy a jejich prostředí Tropický pás	str. 41–43
2., 3. týden		Časová rezerva, průřezová témata	

ORIENTAČNÍ TEMATICKÝ PLÁN

PŘEDMĚTU **ZEMĚPIS** PRO 6. ROČNÍK ZŠ vzdělávací oblasti **Člověk a příroda** PRO REALIZACI **RVP ZV** S POUŽITÍM UČEBNIC ALTER

Týdenní časové dotace zeměpisu se v jednotlivých ročnících 2. stupně základních škol pohybují kolem **dvou hodin**. Mezi nejčastěji užívané „modely“ patří 2+2+2+1 nebo 2+2+2+2, což znamená, že v 6. až 8. ročníku mají žáci dvě hodiny zeměpisu týdně a v ročníku devátém jednu nebo dvě hodiny týdně.

Zeměpis je jako vzdělávací obor zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda* společně s fyzikou, přírodopisem a chemií.

Při rozdělení vzdělávací oblasti na „tradiční“ předměty budou mít učitelé zeměpisu, přírodopisu, fyziky a chemie v průběhu čtyř let (6. až 9. ročník) k dispozici časovou dotaci 22 hodin.

Odečteme-li z této časové dotace čtyři hodiny pro chemii v rámci 8. a 9. ročníku, zůstane nám 18 hodin. Za předpokladu, že by se zbylý počet hodin rozdělil pro ostatní předměty rovným dílem, získal by každý po šesti hodinách.

Pro zeměpis by to mohlo znamenat, že by byl v průběhu 6. až 9. ročníku realizován modelem 2+2+1+1, což by oproti současným nejčastěji realizovaným modelům bylo pohoršení o hodinu nebo dvě týdně.

Podle Pavla Červeného, Portál RVP ZV

Návrhy na jiné možnosti řešení naleznete v článku Pavla Červeného na Portálu RVP ZV. V následujícím návrhu časového a tematického plánu pro práci s učebnicemi zeměpisu ALTER jsme vycházeli z minimální časové dotace 6 hodin pro 6. až 9. ročník.

Pro 6. a 7. ročník je možno zvolit variantu A nebo variantu B. Obě varianty se liší rozsahem učiva v 6. a 7. ročníku a počtem hodin v 7. ročníku:

Varianta A – 6. ročník 2 hodiny, 7. ročník – 2 hodiny

Varianta B – 6. ročník 2 hodiny, 7. ročník – 1 hodina

VARIANTA B

6. ročník: 2 hodiny

(větší rozsah učiva než ve variantě A)

Učebnice: **Vesmír/Mapa, Krajinná sféra I, Krajinná sféra II, Světový oceán/Evropa**

6. ročník	2 hodiny
7. ročník	1 hodina
8. ročník	2 hodiny
9. ročník	1 hodina
celkem	6 hodin

	Číslo hod.	Téma	Učebnice
			Vesmír/Mapa
ZÁŘÍ			
1. týden	1.	Vesmír, vývoj poznání vesmíru	str. 3–6
2. týden	2.	Sluneční soustava – Slunce; Planety zemského typu	str. 7–10
	3.	Sluneční soustava – Planety typu Jupitera	str. 11–13
3. týden	4.	Měsíc	str. 13–16
	5.	Galaxie a Mléčná dráha	str. 16–18
4. týden	6.	Tvary, rozměry a pohyby Země	str. 18–20
	7.	Délka dne a noci, shrnutí	str. 21–22
ŘÍJEN			
1. týden	8.	TEST	str. 23–24
	9.	Školní zeměpisný glóbus	str. 25–27
2. týden	10.	Poledníky a rovnoběžky	str. 28–30
	11.	Zeměpisná šířka a délka	str. 30–32
3. týden	12.	Časová pásma na Zemi	str. 33–35
	13.	Mapy – měřítko; Plány	str. 36–38
4. týden	14.	Druhy, soubory, obsah map	str. 39–41
	15.	Opakování, Praktická cvičení	str. 42–43
LISTOPAD			
1. týden	16.	Práce s turistickou mapou	str. 44–47
	17.	Závěrečný TEST	str. 48
			Krajinná sféra I
2. týden	18.	Krajinná sféra a její části, Stavba zemského tělesa	str. 3–6
	19.	Dno světového oceánu	str. 7–10
3. týden	20.	Vnitřní přírodní činitelé	str. 11–13
	21.	Vrásnění a zlomy	str. 14–15
4. týden	22.	Vnější přírodní činitelé	str. 16–19
	23.	Povrch Země jako výsledek působení přír. činitelů	str. 20–23
PROSINEC			
1. týden	24.	Atmosféra	str. 24–26
	25.	Předpověď počasí, Procvičování	str. 27–29
2. týden	26.	Podnebí, Podnebné pásy	str. 30–33
	27.	Celkový oběh vzduchu v atmosféře	str. 34–35
3. týden	28.	Hydrosféra	str. 36–38
	29.	Odliv; Oběh vody;	str. 38–41
LEDEN			
1. týden	30.	Vodstvo na pevnině	str. 42–45
	31.	Pozemské ledovce, Podpovrchová voda	str. 46–49
2. týden	32.	Závěrečný TEST	str. 50–51
	33.	Časová rezerva	
			Krajinná sféra II
3. týden	34.	Pedosféra (význam, druhy, složky půdy)	str. 3–5
	35.	Eroze a úbytek půd; Biosféra – Organismy a jejich prostředí	str. 6–9
4. týden	36.	Tropický pás – Tropické deštné lesy	str. 9–12
	37.	Savany; Pouště, polopouště	str. 13–16

ÚNOR			
1. týden	38.	Shrnutí	str. 17–18
	39.	Subtropický pás	str. 19–21
2. týden	40.	Mírný pás – Stepi, lesostepi; Lesy mírného pásu	str. 21–24
	41.	Jehličnatý les – Tajga	str. 25–27
3. týden	42.	Polární pás	str. 27–30
	43.	Shrnutí; Život ve vodách oceánu	str. 31–34
BŘEZEN			
1. týden	44.	Oceány mírného a polárního pásu	str. 34–37
	45.	Výškové stupně v krajině	str. 37–40
2. týden	46.	Závěrečný TEST	str. 41–43
	47.	Časová rezerva	
			Světový oceán/Evropa
3. týden	48.	Světový oceán – voda, dno a pobřeží	str. 3–5
	49.	Rozdělení světového oceánu	str. 6–8
4. týden	50.	TEST	str. 9–10
	51.	Evropa – poloha, povrch	str. 11–14
DUBEN			
1. týden	52.	Podnebí, vodstvo	str. 15–18
	53.	Rostlinstvo a živočišstvo	str. 19–21
2. týden	54.	Obyvatelstvo a sídla	str. 22–25
	55.	Hospodářské poměry	str. 26–27
3. týden	56.	TEST	str. 28–30
	57.	Střední Evropa – Slovensko, Polsko	str. 31–34
4. týden	58.	Rakousko, Německo	str. 35–38
	59.	Maďarsko, Lichtenštejnsko, Švýcarsko	str. 39–42
KVĚTEN			
1. týden	60.	Severní Evropa – Norsko, Švédsko, Finsko Dánsko, Island	str. 43–46
	61.	Západní Evropa – Velká Británie, Irsko	str. 47–49
2. týden	62.	Francie, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko	str. 50–54
	63.	Jižní Evropa – Španělsko, Portugalsko, Andorra, Monako	str. 55–57
3. týden	64.	Itálie, Vatikán, San Marino, Řecko, Malta, Kypr	str. 58–62
	65.	Jihovýchodní Evropa – Rumunsko, Bulharsko Albánie, Slovinsko	str. 58–62
4. týden	66.	Choprvatsko, Bosna a Hercegovina, Makedonie Srbsko, Černá Hora	str. 66–68
	67.	Východní Evropa – Estonsko, Lotyšsko, Litva Moldávie, Bělorusko, Ukrajina	str. 69–71
ČERVEN			
1. týden	68.	Rusko; Shrnutí	str. 72–73
	69.	Závěrečný TEST	str. 74–75
2., 3. týden		Časová rezerva, průřezová témata	

ORIENTAČNÍ TEMATICKÝ PLÁN

PŘEDMĚTU **ZEMĚPIS** PRO 7. ROČNÍK ZŠ vzdělávací oblasti **Člověk a příroda** PRO REALIZACI **RVP ZV** S POUŽITÍM UČEBNIC ALTER

Rozvaha o možnostech využití časové dotace pro výuku zeměpisu v 6. až 9. ročníku viz *Úvod k tematickému plánu pro 6. ročník* na str. 35.

VARIANTA A

7. ročník: **2 hodiny**

(posílená časová dotace o 1 hodinu a větší rozsah učiva oproti variantě B)

Učebnice: **Světový oceán/Evropa, Světadíly**

6. ročník	2 hodiny
7. ročník	2 hodiny
8. ročník	2 hodiny
9. ročník	1 hodina
celkem	7 hodin

	Číslo hod.	Téma	Učebnice
			Světový oceán/Evropa
ZÁŘÍ			
1. týden	1.	Světový oceán – voda, dno a pobřeží	str. 3–5
2. týden	2.	Rozdělení světového oceánu	str. 6–8
	3.	TEST	str. 9–10
3. týden	4.	Evropa – poloha, povrch	str. 11–14
	5.	Podnebí, vodstvo	str. 15–18
4. týden	6.	Rostlinstvo a živočišstvo	str. 19–21
	7.	Obyvatelstvo a sídla	str. 22–24
ŘÍJEN			
1. týden	8.	Hospodářské poměry	str. 25–27
	9.	TEST	str. 28–30
2. týden	10.	Střední Evropa – Slovensko, Polsko, Rakousko	str. 31–34
	11.	Německo	str. 35–38
3. týden	12.	Maďarsko, Lichtenštejnsko, Švýcarsko	str. 39–42
	13.	Severní Evropa – Norsko, Švédsko, Finsko Dánsko, Island	str. 43–46
4. týden	14.	Západní Evropa – Velká Británie, Irsko	str. 47–49
	15.	Francie, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko	str. 50–54
LISTOPAD			
1. týden	16.	Jižní Evropa – Španělsko, Portugalsko, Andorra, Monako	str. 55–57
	17.	Itálie, Vatikán, San Marino, Řecko, Malta, Kypr	str. 58–62
2. týden	18.	Jihovýchodní Evropa – Rumunsko, Bulharsko	str. 63–65
	19.	Albánie, Slovinsko Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Srbsko, Černá Hora	str. 66–68
3. týden	20.	Východní Evropa – Estonsko, Lotyšsko, Litva, Moldávie, Bělorusko, Ukrajina	str. 69–71
	21.	Rusko; Shrnutí	str. 72–73
4. týden	22.	TEST	str. 74–75
	23.	Časová rezerva	
PROSINEC			
1. týden	24.	Časová rezerva	
	25.		
			Světadíly
2. týden	26.	AFRIKA – poloha, rozloha	str. 3–5
	27.	Povrch	str. 5–7
3. týden	28.	Vodstvo	str. 8–10
	29.	Podnebí	str. 11–12
LEDEN			
1. týden	30.	Přírodní krajiny a jejich využití	str. 12–14
	31.	Obyvatelstvo, sídla	str. 15–17
2. týden	32.	Praktická cvičení; Hospodářství	str. 18–21
	33.	TEST I	str. 22

3. týden	34. 35.	ASIE – poloha, rozloha Povrch	str. 23–25 str. 26–28
4. týden	36. 37.	Vodstvo Podnebí	str. 29–31 str. 32–33
ÚNOR			
1. týden	38. 39.	Přírodní krajiny a jejich využití Obyvatelstvo, sídla	str. 33–36 str. 37–38
2. týden	40. 41.	Praktická cvičení Hospodářství; Zajímavosti	str. 39–41 str. 42–43
3. týden	42. 43.	Zajímavosti TEST II	str. 44–46 str. 47
BŘEZEN			
1. týden	44. 45.	SEVERNÍ AMERIKA – poloha, rozloha Povrch	str. 48–49 str. 50–51
2. týden	46. 47.	Vodstvo Podnebí; Přírodní krajiny a jejich využití	str. 51–54 str. 55–57
3. týden	48. 49.	Obyvatelstvo, sídla Města	str. 57–59 str. 60–61
4. týden	50. 51.	Hospodářství; Zajímavosti TEST III	str. 62–65 str. 66
DUBEN			
1. týden	52. 53.	JIŽNÍ AMERIKA – poloha, rozloha Vodstvo	str. 67–69 str. 69–71
2. týden	54. 55.	Podnebí; Přírodní krajiny a jejich využití Obyvatelstvo, sídla	str. 72–74 str. 75–76
3. týden	56. 57.	Hospodářství TEST IV	str. 77–78 str. 79
4. týden	58. 59.	AUSTRÁLIE A OCEÁNIE – poloha, rozloha, povrch, vodstvo Podnebí, přírodní krajiny	str. 80–82 str. 83–84
KVĚTEN			
1. týden	60. 61.	Obyvatelstvo, sídla Hospodářství	str. 85–86 str. 86–87
2. týden	62. 63.	Nový Zéland Oceánie	str. 88 str. 89–91
3. týden	64. 65.	Antarktida TEST V	str. 91–92 str. 93
4. týden	66. 67.	Časová rezerva	
ČERVEN			
1., 2., 3. týden		Průřezová témata	

ORIENTAČNÍ TEMATICKÝ PLÁN

PŘEDMĚTU **ZEMĚPIS** PRO 7. ROČNÍK ZŠ
vzdělávací oblasti **Člověk a příroda**
PRO REALIZACI **RVP ZV** S POUŽITÍM UČEBNIC ALTER

Rozvaha o možnostech využití časové dotace pro výuku zeměpisu v 6. až 9. ročníku viz *Úvod k tematickému plánu pro 6. ročník* na str. 35.

VARIANTA B

7. ročník: 1 hodina

(minimální časová dotace a menší rozsah učiva než ve variantě A)

Učebnice: **Světadíly**

6. ročník	2 hodiny
7. ročník	1 hodina
8. ročník	2 hodiny
9. ročník	1 hodina
celkem	6 hodin

	Číslo hod.	Téma	Učebnice
			Světadily
ZÁŘÍ			
1. týden	1.	AFRIKA – poloha, rozloha	str. 3–5
2. týden	2.	Povrch	str. 5–7
3. týden	3.	Vodstvo	str. 8–10
4. týden	4.	Podnebí	str. 11–14
ŘÍJEN			
1. týden	5.	Obyvatelstvo, sídla	str. 15–18
2. týden	6.	Hospodářství	str. 19–21
3. týden	7.	TEST I	str. 22
4. týden	8.	Časová rezerva	
LISTOPAD			
1. týden	9.	ASIE – poloha, rozloha	str. 23–25
2. týden	10.	Povrch	str. 26–28
3. týden	11.	Vodstvo	str. 29–31
4. týden	12.	Podnebí	str. 32–33
PROSINEC			
1. týden	13.	Přírodní krajiny a jejich využití	str. 33–36
2. týden	14.	Obyvatelstvo, sídla	str. 37–39
3. týden	15.	Hospodářství	str. 40–43
LEDEN			
1. týden	16.	Zajímavosti	str. 44–46
2. týden	17.	TEST II	str. 47
3. týden	18.	Časová rezerva	
4. týden	19.	SEVERNÍ AMERIKA – poloha, rozloha	str. 48–51
ÚNOR			
1. týden	20.	Vodstvo	str. 51–54
2. týden	21.	Podnebí; Přírodní krajiny a jejich využití	str. 55–57
3. týden	22.	Obyvatelstvo, sídla	str. 57–61
BŘEZEN			
1. týden	23.	Hospodářství	str. 62–65
2. týden	24.	TEST III	str. 66
3. týden	25.	JIŽNÍ AMERIKA – poloha, rozloha	str. 67–69
4. týden	26.	Vodstvo	str. 69–71
DUBEN			
1. týden	27.	Podnebí; Přírodní krajiny a jejich využití	str. 72–74
2. týden	28.	Obyvatelstvo, sídla; Hospodářství	str. 75–78
3. týden	29.	TEST IV	str. 79
4. týden	30.	Časová rezerva	
KVĚTEN			
1. týden	31.	AUSTRÁLIE A OCEÁNIE – poloha, rozloha, povrch, vodstvo	str. 80–82
2. týden	32.	Podnebí; Přírodní krajiny; Obyvatelstvo, sídla	str. 83–85
3. týden	33.	Hospodářství; Nový Zéland	str. 86–88
4. týden	34.	Oceánie	str. 89–91
ČERVEN			
1. týden	35.	Antarktida	str. 91–92
2. týden	36.	TEST V	str. 93
3. týden	37.	Časová rezerva	

ORIENTAČNÍ TEMATICKÝ PLÁN

PŘEDMĚTU **ZEMĚPIS** PRO 8. ROČNÍK ZŠ
vzdělávací oblasti **Člověk a příroda**
PRO REALIZACI **RVP ZV** S POUŽITÍM UČEBNIC ALTER

Rozvaha o možnostech využití časové dotace pro výuku zeměpisu v 6. až 9. ročníku viz *Úvod k tematickému plánu pro 6. ročník* na str. 35.

8. ročník: 2 hodiny

Učebnice: **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa**
(elektronická varianta učebnice v PDF formátu)

Světové hospodářství a globalizační hospodářské procesy
(učebnice ALTER se připravuje – rok 2008)

6. ročník	2 hodiny
7. ročník	1 hodina
8. ročník	2 hodiny
9. ročník	1 hodina
celkem	6 hodin

	Číslo hod.	Téma	Učebnice
			Společenské složky krajiny Politická mapa světa
ZÁŘÍ			
1. týden	1. 2.	Vývoj světového obyvatelstva Historie vývoje člověka; Vývoj počtu obyvatel	str. 4–8
2. týden	3. 4.	Příčiny a důsledky prudkého růstu počtu obyvatel; Zmírňování chudoby (fakta a čísla OSN); Shrnutí	str. 9–17
3. týden	5. 6.	Migrace – Základní členění migrace Exil; Evropská unie; Struktura světové populace; Shrnutí	str. 18–26
4. týden	7. 8.	Etnické skupiny a národy Jazyky – skupiny jazyků; Shrnutí	str. 27–35
ŘÍJEN			
1. týden	9. 10.	Světová náboženství; Shrnutí	str. 36–41
2. týden	11. 12.	Struktura osídlení; Vznik lidských sídel; Vývoj a funkce venkovských sídel; Vývoj a funkce městských sídel;	str. 42–48
3. týden	13. 14.	Urbanizace; Územní uspořádání měst; Krise bydlení ve velkoměstech třetího světa; Posloupnost sídel v krajiněstr.	str. 49–55
4. týden	15. 16.	Větší sídelní systémy; Přírodní a ekologická rizika; Shrnutí; Komunitní centrum Africký dům	str. 56–60
LISTOPAD			
1. týden	17. 18.	Politický systém; Stát	str. 61–68
2. týden	19. 20.	Nezávislé státy; Závislá území; Nově vznikající nezávislé státy; Shrnutí	str. 69–74
3. týden	21. 22.	Státoprávní uspořádání; Shrnutí	str. 75–81
4. týden	23. 24.	Státy světa – Poloha státu; Rozloha území státu	str. 82–88
PROSINEC			
1. týden	25. 26.	Obyvatelstvo – Počet obyvatel; Životní úroveň (zdraví, výživa, práce, školství)	str. 89–95
2. týden	27. 28.	Shrnutí; Státy podle stupně hospodářského rozvoje; Klasifikace, třídění	str. 96–104
3. týden	29. 30.	Státy podle stupně hospodářského rozvoje; Klasifikace, třídění (pokračování); Shrnutí	str. 105–109
LEDEN			
1. týden	31. 32.	Mezinárodní organizace – OSN	str. 110–115
2. týden	33. 34.	Evropská unie	str. 116–120
3. týden	35. 36.	NATO Závěrečné shrnutí; Vyhodnocení	str. 121–125

4. týden	37. 38.	Časová rezerva	
SVĚTOVÉ HOSPODÁŘSTVÍ A GLOBALIZAČNÍ HOSPODÁŘSKÉ PROCESY (učebnice ALTER se připravuje – rok 2008)			
ÚNOR			
1. týden	39. 40.		
2. týden	41. 42.		
3. týden	43. 44.		
BŘEZEN			
1. týden	45. 46.		
2. týden	47. 48.		
3. týden	49. 50.		
4. týden	51. 52.		
DUBEN			
1. týden	53. 54.		
2. týden	55. 56.		
3. týden	57. 58.		
4. týden	59. 60.		
KVĚTEN			
1. týden	61. 62.		
2. týden	63. 64.		
3. týden	65. 66.		
4. týden	67. 68.		
ČERVEN			
1., 2., 3. týd.		Časová rezerva, průřezová témata	

METODICKÁ POZNÁMKA

k práci s učebnicí

Společenské složky krajiny/Politická mapa světa

Učebnice Společenské složky krajiny/Politická mapa světa je novým typem učebnice obohacené o elektronickou variantu. Otvírají se v ní dříve netušené možnosti v přístupu ke zdrojům informací. S touto nabídkou je třeba nakládat tak, aby bylo žákům umožněno vybírat si z množství nabízených informací podle jejich zájmu a podle individuálních možností a schopností každého z nich; zájem, možnosti i schopnosti se mohou i ve stejném věkovém pásmu (jedna třída) diametrálně lišit. Ve všech učebnicích ALTER se klade velký důraz na **15 až 20minutovou samostatnou práci** (individuální či skupinovou) v každé vyučovací hodině, na práci s informacemi, na užití poznatků v aplikačních úlohách, na trénink kritického myšlení apod.

Při samostatné práci se od žáků očekává, že si po přečtení zadání ve cvičeních sami vyhodnotí, které údaje a která fakta budou k vypracování odpovědi, úkolu či krátké úvahy potřebovat. Potom sami rozhodnou, do jaké hloubky se budou chtít problémem zabývat, a tomu přizpůsobí rozsah vyhledávaných informací. Dále následuje jejich výběr, utřídění a zpracování, zformulování odpovědi a její zápis. Zapsání výstupu tohoto procesu je velmi důležité. Žák je nucen zformulovat přesněji svá zjištění, aby je mohl heslovitě či souvisle zaznamenat. Zápisy je možno psát přímo do textového editoru počítače (podrobnější popis viz Náповěda na CD-ROMu nebo tištěný booklet).

Smyslem elektronické podoby učebnice je maximální efektivita práce s internetem tak, aby práce s internetem byla ve vyučovací hodině časově zvládnutelná, aby se žáci nemuseli zdržovat vypisováním webových adres a hledáním potřebných informací v nich. Předpokládáme, že v hodině zeměpisu bude příslušná probíraná stránka otevřena na počítači a žáci si budou společně nebo individuálně vyhledávat informace kliknutím na internetové adresy nebo na aktivní hesla; např. kliknutím na heslo Dětský fond OSN (UNICEF) počítač sám vyhledá příslušnou internetovou stránku s požadovanou informací. Učebnice odkazuje v převážné míře na stránky ministerstev, obou komor Parlamentu ČR, státní správy a na informační centra OSN, EU a NATO.

Elektronická verze učebnice dále přináší bohatou nabídku obrazových materiálů, doplňkových textů a zvukových záznamů úvah na aktuální témata, která souvisejí s probíranou látkou. Některé přílohy, webové adresy nebo aktivní hesla v textu, které byly v době vzniku učebnice aktuální, však budou svou aktuálností průběžně ztrácet. Ani elektronická učebnice nemůže (a ani nechce) nahradit média přinášející hodinu za hodinou nejaktuálnější informace z celého světa. I takovéto přílohy a odkazy však mají v učebnici svůj význam, neboť ukazují cestu, jak lze nejčerstvější informace vyhledat. Mnozí z dnešních žáků jsou v komunikaci s multimédií natolik sběhlí, že si poradí i bez těchto odkazů. Přílohy, webové adresy a aktivní hesla v textu jsou tedy určeny především těm, kdo chtějí při vyhledávání informací ušetřit čas, nebo těm, kdo se tuto komunikaci teprve učí a chtějí se v ní zdokonalit.

Uvedená učebnice v podstatě nepočítá s klasickým „paměťovým“ učením. Žáci by měli mít vždy možnost pracovat se zdroji informací (minimálně s učebnicí a mapami, případně s vlastními poznámkami a zápisy). Je třeba zbavit se představy, že má-li žák přístup k informacím, jednoduše vše opiše. V učebnicích ALTER se autoři pokusili úkoly pro samostatnou práci formulovat právě tak, aby jejich cílem nebylo pouze „něco opsat“.

Také v hodnocení je třeba akceptovat nové přístupy, neboť hodnotit se budou především kompetence. Nepůjde tedy o to, kolik poznatků si žák zapamatuje, dokonce nezáleží ani na tom, kolik informací si vyhledá, ale jak s nimi dokáže pracovat, dát je do souvislosti a jak z nich dokáže vyvozovat nové poznatky. Věříme, že nové dimenze ve výuce zeměpisu, s nimiž Nakladatelství ALTER v této učebnici přichází, prospějí především žákům a učiní pro ně zeměpis atraktivnějším.

TEACHING s využitím elektronické učebnice

Výpočetní techniku lze ve vyučování využívat dvěma způsoby:

- a) žáci pracují individuálně a samostatně s výukovým programem – doma, v počítačové učebně, na jednom nebo více počítačích ve třídě (tzv. learning – učit se);
- b) počítač spolu s datovým projektozem je využíván při přímém vyučování (teaching – vyučovat), bez nutnosti přesunu do specializovaných učen, s možností využít tuto techniku jako doplněk jen v části vyučovací hodiny.

Zkušenosti ukazují, že počítačové učebny bývají plně vytíženy výukou informatiky a jen zřídka se v nich uvolní místo pro ostatní předměty. A i když se občas nějaká volná hodina najde, pouze někteří učitelé ji efektivně využijí pro přímé vyučování. Právě proto je většina výukových programů koncipována pro individuální přípravu žáků nebo pro ověřování znalostí a dovedností, a nikoliv pro vlastní výuku. Výukové programy a elektronické učebnice z Nakladatelství ALTER jsou v tomto směru výjimkou. Jsou koncipovány nejenom pro learning, ale i pro teaching. Velké možnosti pro využití elektronické učebnice ve výuce zeměpisu poskytují také interaktivní tabule. I zde však musíme zajistit, aby se jejich využití nesvezlo do podoby frontální výuky, kde „čarodějem“ před interaktivní tabulí je učitel a žáci pouze trpně přihlížejí; výuka nesmí ztratit činnostní charakter. Interaktivní tabule lze s úspěchem využít pro rozvoj kompetencí žáků činnostním způsobem pracovat s touto technikou; dokonce se mohou podle svých zájmů spolupodílet i na vytváření softwaru k jednotlivým tématům. Inspirací může být např. *Zeměpisný portál Gymnázia Vincence Makovského* <http://gynome.nmmn.cz/zemepis/>.

Podívejme se blíže na možnosti využití elektronické učebnice **Společenské složky krajiny/Politická mapa světa** ve výuce – ve třídě, při přímé práci, podívejme se i na možnost využít počítač pouze v některé části vyučovací hodiny, např. při výkladu, opakování a utvrzování učiva nebo při přípravě na samostatnou práci.

Pomocí sestavy **PC + datový projektor + promítací plátno** lze stránky elektronické učebnice promítat; výuku je možno doplnit promítáním téměř neomezeného množství obrazového materiálu, lze ji oživit zvukovými přílohami, které s probíranou látkou úzce souvisejí; je možné pracovat s grafy, tabulkami, slepými mapami a vyznačovat nebo doplňovat v nich požadované údaje (viz Náповěda pro práci s CD). Textové přílohy se mohou stát východiskem např. pro skupinovou práci, každá skupina může vycházet z jiného textu. Umožníme-li žákům, aby si sami vybrali text, z něhož chtějí při samostatné práci (skupinové nebo individuální) vycházet, zajistíme tak, že si pravděpodobně alespoň někteří z nich texty z příloh více či méně pozorně prohlédnou či dokonce přečtou.

Dalším významným prvkem, který elektronická učebnice nabízí a který umožňuje rozvoj kompetencí žáků, je práce s internetem. Někteří současní žáci stráví surfováním po internetu, různými hrami, případně poslechem hudby mnoho času, aniž by měli alespoň základní povědomí o tom, že

internet lze využívat pro vzdělávání, pro vyhledávání solidních, pro život potřebných informací a služeb; např. hledání v jízdních a letových řádech, rezervace jízdenek či letenek; informace o zemích, do nichž se chystáme cestovat (na webu ministerstva zahraničí); informace o podmínkách studia či práce v zemích EU a mnoho dalších. Elektronická učebnice proto nabízí i kompetence pro takové využívání internetu.

Práce s elektronickou učebnicí ve výuce může významně posílit zájem žáků o zeměpis a vnitřně je motivovat. Elektronická výuka samozřejmě nenahradí učitele. Učitel při tomto způsobu výuky nesedí u počítače, tam se střídají žáci. Práci s elektronickými učebnicemi zvládají bez problémů i děti na 1. stupni ZŠ, a vyučující zeměpisu tedy může bez obav svěřit obsluhu počítače s elektronickou učebnicí svým žákům.

Vybavit paralelní třídy 2. stupně, případně učebny zeměpisu, sestavou složenou z *PC (nebo notebooku) + datového projektoru + promítacího plátna* pravděpodobně nebude pro většinu škol velkým problémem, zejména proto, že některé části této sestavy se již na školách běžně používají. Pokud se přístroje umístí na vhodný pojízdný stůl, mohou si je vyučující do jednotlivých tříd převážet. V takto vybavených třídách je možno pracovat nejenom s výukovými programy a elektronickými učebnicemi pro teaching vyvinutými, ale získá se tak možnost proložit výuku i jinými výukovými programy, které už škola vlastní a které bývají někdy jen málo využívány. Úspěch teachingu však závisí na kvalitním vybavení, zejména na kvalitě datových projektorů (s náležitou svítivostí). Tato technika bohužel velmi rychle zastarává a některé typy datových projektorů neumožňují promítat elektronickou učebnici s náležitou ostrostí zobrazovaného písma, ostrostí a barevností obrázků. Taková nekvalitní projekce by žáky, zvyklé na nejmodernější videotechniku v rodinách, spíše odradila a celkem oprávněně by vzbudila i jejich pohrdání. ***Škola musí držet krok s úrovní běžnou ve společnosti.***

NÁPOVĚDA PRO PRÁCI S ELEKTRONICKOU UČEBNICÍ

Datum poslední aktualizace: 30. 08. 2005

Tištěný booklet aktualizován nebyl, proto Vám přinášíme jeho aktuální verzi.

LICENCE

Elektronickou učebnici zeměpisu ve formátu **pdf** lze použít jako jednouživatelskou (pro soukromé účely) nebo jako multilicenční pro výuku ve školách či v jiných vzdělávacích institucích. Multilicence opravňuje uživatele používat elektronickou učebnici pro výuku na jednom počítači, na síti nebo na interaktivních tabulích; dále opravňuje žáky či studenty dané školy k nákupu CD-ROMu za žakovské či studentské ceny (více viz www.alter.cz).

ELEKTRONICKÁ VERZE UČEBNICE

Učebnici je možno prohlížet stránku po stránce a využívat přitom veškerý servis, který daná stránka nabízí:

- **přímý vstup na internetové stránky** je umožněn aktivními webovými adresami nebo aktivními hesly (podtrženými a modře zobrazenými); pokud nemáte na počítači nainstalován program Macromedia Flash player, internetový prohlížeč vám při přechodu na internetové stránky využívající tuto technologii automaticky nabídne instalaci tohoto programu;

- **textové přílohy** poskytují doplňující textové informace; i z těchto příloh je možno vstupovat na tematicky související internetové stránky kliknutím na webové adresy nebo na aktivní hesla;
- **obrazové přílohy** přináší rozsáhlý zásobník obrazového materiálu; každý obrázek v příloze lze kliknutím zvětšit a opětovným kliknutím zmenšit, lépe je však zvětšovat obrázky pomocí ikony „Nástroj lupa“; lupou lze zvětšit nejen obrázky z obrazových příloh, ale i tabulky, grafy a mapy ze stran učebnice tak, aby se nesnížila jejich kvalita, aby zůstaly čitelné; obrázek se zvětší zároveň i s vysvětlujícím textem, takže lze současně s prohlížením obrázku číst i popisky; obrazové přílohy převzaté z internetu mají jako zdroj uvedenu webovou adresu a kliknutím na ni se přímo z webových stránek otevrou další fotoalba;
- **zvukové přílohy** – v obsahu je uvedena stopáž (čistý čas nahrávky); přerušit nebo ukončit přehrávání zvukové přílohy lze kdykoliv před jejím automatickým vypnutím kliknutím na tlačítko Zpět; přílohu tak zavřete a zvuk se vypne.

OVLÁDÁNÍ PROGRAMU

Obsah

Obsah se jako součást programového okna otevře v nejúspornější verzi. Kliknutím na symbol se příslušný oddíl nebo kapitola obsahu rozbalí; pro stažení podrobného obsahu oddílu či kapitoly klikněte na symbol . Pokud se vracíte k obsahu z příloh, musíte si jeho příslušnou část vždy znovu rozbalit. Celý obsah lze skrýt kliknutím na tlačítko Záložky; opětovným kliknutím na toto políčko lze obsah zase zobrazit. Obsah na str. 130, v němž jsou uvedena čísla stránek, je rovněž aktivní.

Listování stránkami učebnice

Listovat učebnicí je možné několika způsoby; je-li stránka, již chceme zobrazit, součástí obsahu, otevřeme ji kliknutím na příslušný řádek v obsahu. Pokud tomu tak není, můžeme listovat stránkami vpřed i vzad pomocí tlačítek na dolní liště vedle okénka s číslem otevřené stránky (a také pomocí šipek na klávesnici nebo tlačítka na ovládací liště programu). Přesun na vzdálenější stránku provedeme tak, že do tohoto okénka napíšeme číslo požadované stránky a potvrdíme stisknutím klávesy Enter.

Listování přílohami

Chceme-li si prohlédnout pouze přílohy bez listování učebnicí, rozklikneme v obsahu řádek **Seznam doplňujících materiálů**; otevřeme tak obsah všech příloh (*textových* na modrém podkladu, *obrazových* na červeném podkladu a *zvukových* na podkladu zeleném). Lupou si zvětšíme příslušný odstavec, jímž chceme listovat, a postupně můžeme otvírat různé přílohy a také se znovu vracet k obsahu. Přílohy obrazové i textové mohou být jedno-, dvou- i vícestránkové. Ze strany na stranu přecházíme pomocí tlačítek vpřed nebo vzad obsažených v dokumentu nebo pomocí standardních nástrojů Acrobat Readeru (viz výše), přílohu zavřeme kliknutím na tlačítko Zpět.

UŽITÍ VE ŠKOLÁCH

Jeden počítač ve třídě (připojený k internetu)

- **Přímá práce** – optimální je využití počítače s datovým projektorem, který umožní projekci na promítací plátno. V přímé práci lze tak pracovat se všemi přílohami. Význam má zejména promítání obrazových příloh a přechody na internet, kde je zásobník fotografií přímo nevyčerpatelný. Předpokládá se i společný poslech zvukových příloh jako východiska pro debatu. Využití elektronické učebnice při přímé práci nesmí žáka odsunout do pozice pouhého pasivního divá-

ka či posluchače – musí být zachován činnostní charakter výuky. Obsluhu počítače i s propojením přes datový projektor zcela bez problémů zstanou sami žáci; v této činnosti by se měli střídát a rozvíjet tak své kompetence. Při promítání obrázků nebo při poslechu zvukových nahrávek si mohou dělat poznámky, aby byli schopni následně reagovat (co je zaujalo, co odvodí z neverbálních informací, v čem souhlasí či nesouhlasí s přednášejícím na zvukové nahrávce apod.).

- **Individuální práce** – při samostatné práci přicházejí k počítači jednotlivci nebo menší skupiny a vyhledávají si potřebné informace.

Využití programu na síti (např. v počítačové učebně trvale připojené k internetu) nebo v učebně s interaktivní tabulí

Počítačovou učebnu je možno využívat zejména pro **individuální samostatnou** práci žáků; vyloučena však není ani **přímá práce**. Cíle a formy samostatné práce jsou uvedeny v Metodické poznámce k použití učebnice (viz též obsah elektronické učebnice).

DOMÁCÍ PŘÍPRAVA

Žáci, kteří mají doma možnost pracovat s počítačem a zakoupili si tuto elektronickou učebnici (viz možnost žákovských cen), ji mohou využít nejen pro domácí přípravu na vyučování, ale i z pouhého zájmu. Na některých školách mají žáci možnost odesílat e-mailem doma vypracovaná cvičení do určené školní schránky, a vytvářet si tak své portfolio.

FUNKCE Acrobat Readeru použitelné při práci s elektronickou učebnicí

1. Webové adresy a aktivní hesla

Elektronická učebnice umožňuje přímý přechod ze stránek učebnice na internet, a to nejenom na vstupní/úvodní stránku příslušné webové adresy, ale i přímo na požadovanou informaci.

2. Přílohy

Elektronická učebnice obsahuje rozsáhlý zásobník příloh obrazových , textových i zvukových .

- Jednotlivé přílohy jsou zařazeny podle obsahu na příslušné stránky v učebnici, kde si je můžete otevřít kliknutím na danou ikonu.
- Pokud chcete přílohy pouze prohlížet nebo v nich hledat, můžete si je rozkliknout přímo v obsahu elektronické učebnice na levé straně obrazovky.

3. Zvětšování, zmenšování

Elektronická učebnice umožňuje zvětšování nebo zmenšování, což usnadní práci s učebnicí i žákům se zrakovým postižením.

- **Zvětšování (zmenšování) celých stran** lze provést kliknutím na symboly   na horní liště obrazovky. Stejněho efektu dosáhnete použitím lupy. Pokud požadujete specifické zvětšování nebo zmenšování, nastavte si ho pomocí ikon 142% .
- **Zvětšování obrázků, tabulek, grafů, map a vybraných částí textu** provádíme několika způsoby:
  - a) pomocí lupy
  - b) kliknutím na ikonu pro zvětšení stránky
  - c) pomocí tlačítek a pro zvětšování a zmenšování podle procent (opakováním klikáním zvětšujeme/zmenšujeme na potřebnou velikost).

Výhodou uvedených způsobů, oproti zvětšování pouhým kliknutím na obrázek, je skutečnost, že si takto zvětšíme obrázek zároveň s popiskem a zvětšení můžeme volit tak, aby neutrpěla

kvalita obrázku. Nejrychlejší postup pro zmenšení na původní velikost je kliknutí na ikonu stránky příslušné velikosti (na horní liště), k níž se chceme vrátit.

4. Zapisování odpovědí

Do této elektronické učebnice v pdf formátu nelze zapisovat. Písemná zadání lze vypracovávat v libovolném textovém editoru, např. v Microsoft Word. Wordový soubor můžete mít při práci s elektronickou učebnicí otevřený a jeho minimalizováním (na lištu) přecházet střídavě z elektronické učebnice do Wordu a naopak. Do textového souboru si můžete otázky a úkoly z elektronické verze okopírovat a jednotlivě k nim pak vpisovat odpovědi (postup viz Kopírování). Soubory v textovém editoru můžete libovolně ukládat např. do samostatné složky na ploše či do složky Dokumenty. Stránky z učebnice lze samozřejmě i tisknout (postup viz Tisk).

5. Kopírování

- Pro kopírování **textu** lze použít ikonu „Nástroj pro výběr textu“ z horní lišty. Kurzorem si vyznačíte blok textu a kopírujete stiskem Ctrl+C, pak přejděte do textového editoru a vložte text stisknutím Ctrl+V. Kopírování lze samozřejmě provést i jinými standardními postupy. Do okopírovaného textu můžete psát, text můžete upravovat, doplňovat, aktualizovat apod.
- Do textového editoru lze kopírovat **grafy, tabulky, mapy i obrázky**. Nejprve si daný grafický objekt zvětšíte tak, aby byl dobře čitelný. Pro kopírování použijte ikonu „Nástroj pro výběr grafiky“ z horní lišty; další postup je již stejný jako při kopírování textu. Do okopírovaných grafických objektů však v textovém editoru nelze zasahovat. Z některých tabulek (např. Přírůstek obyvatel na str. 8) je možno vybrat pouze text a požadované údaje dopsat do řádků.

6. Práce s grafickými objekty (vybarvování, vpisování)

Pokud chcete s grafickými objekty pracovat, např. vymalovávat mapy nebo vpisovat údaje do tabulek, postupujte takto: Klikněte na ikonu „Nástroj pro výběr grafiky“ a příslušný úsek ze stránky učebnice si vyznačíte, potom stisknete Ctrl+C. Následně klikněte na **Start** (na dolní liště monitoru) → **Programy** → **Příslušenství** → **Malování** – do okna, které se vám zde otevře, vložte vybraný objekt stisknutím Ctrl+V.

- a) **Vymalovávání ploch:** Chcete-li vymalovávat plochy (např. v mapách na str. 76, 80, 102), klikněte na symbol plechovky + na příslušnou barvu; kurzorem změněným na plechovku pak můžete vymalovávat např. plochy států. Protože některé státy jsou v mapách velmi malé a zvětšovat mapy je možno jen omezeně, lze místo vymalovávání celých ploch užít k vyznačování jen barevné tečky či čtverečky, jak je popsáno v části b).
- b) **Vkládání barevných symbolů:** Chcete-li vyznačovat různobarevnými kroužky, čtverečky nebo tečkami (např. v mapě na str. 5), klikněte na symbol štětce . V okénku, které se otevře, si zvolte kliknutím např. kroužek + políčko s žádanou barvou a potom už kurzorem vkládejte na příslušná místa do mapy barevné kroužky.
- c) **Vpisování textu do grafických objektů:** Chcete-li vpisovat do tabulek např. názvy států nebo číselné údaje, postupujte takto:

Nejprve klikněte na ikonu Text **a potom na ikonu Průsvitné pozadí** . Vyznačíte v tabulce plochu, do níž chcete psát. Kurzor se objeví automaticky a můžete začít vpisovat text. Můžete si zvolit typ písma, jeho velikost i barvu. V rámci vyznačené plochy lze psát (tedy i opravovat chyby) jako v textovém editoru. Jakmile si ale vytvoříte další plochu, dříve napsaný text se uloží jako obrázek a jeho opravování je problematické; lze v něm pouze gumovat pomocí ikony , nikoliv však text opravovat. Symbolem plechovky můžete vybarvit podklad jednotlivých řádků různými barvami.

Ikona je aktivní pouze tehdy, pracujete-li s okopírovaným textem **ve formátu 1:1**. Chcete-li pracovat ve zvětšeném formátu, je třeba provést zvětšení na stránce v učebnici ještě před započítím kopírování.

Všechny tři typy upravování grafických objektů (map a tabulek) můžete obvyklým způsobem tisknout nebo je ukládat do složky, kde máte uloženy ostatní vypracované soubory.

7. Tisk ze stránek elektronické učebnice

Pro tisk můžete využít ikonu tiskárny na horní liště. Postup je stejný jako v běžném textovém editoru. Doporučujeme využít nabízenou možnost: „Zvětšit malé stránky na velikost papíru“. Formát B5 se tak vytiskne zvětšený na A4.

8. Vyhledávání klíčových slov

Pro vyhledávání máte na horní liště k dispozici symbol . Pokud chcete hledat slovo, např. NATO, musíte zatrhnout příslušná políčka „celá slova“, „velká písmena“, jinak vám vyhledávač nabídne i nepříslušná slova, např. **senátoři**. Vždy se otevře stránka, na níž se hledané slovo vyskytuje. Ve vyhledávání lze pokračovat kliknutím na „Další“. V případě, že máte nainstalován Adobe Acrobat Reader s volbou indexovaného vyhledávání (Search) a usnadnění přístupu, je k dispozici ikona umožňující vyhledávat v učebnici i v doplňujících materiálech společně. Výsledek hledání je pak zobrazen jako seznam v okně, kde lze získat informace o nalezeném souboru nebo zvolenou stránku otevřít. Hledané výrazy jsou v otevřené stránce barevně zvýrazněny. Na procházení všech zvýrazněných slov jsou k dispozici ikony a .

9. Otevření a vypnutí elektronické učebnice

Nejjednodušší způsob otevření učebnice: vložení CD-ROMu do CD mechaniky počítače se učebnice sama automaticky otevře. Otevření lze samozřejmě provést i tradičními způsoby systému Windows. Vypnutí se provádí stejným způsobem jako v textovém editoru (kliknutím na vpravo na horní liště).

Obsah CD-ROMu Společenské složky krajiny/Politická mapa světa

Společenské složky krajiny

I. Vývoj světového obyvatelstva a problémy s ním spojené	4
1. Historie vývoje člověka	4
2. Vývoj počtu obyvatel na zemi v posledních stoletích našeho letopočtu	6
3. Zmírňování chudoby (fakta a čísla OSN)	13
Samostatná práce	17
II. Stěhování obyvatelstva – migrace	18
1. Základní členění migrace	18
Samostatná práce	24
III. Struktura světové populace, lidská plemena, etnické skupiny, národy, jazyky	25
1. Skupiny lidí s podobnými tělesnými znaky	25
2. Etnické skupiny a národy	28
3. Jazyky – skupiny jazyků	32
Samostatná práce	35
IV. Světová náboženství	36
Samostatná práce	41
V. Struktura osídlení, urbanizace	42
1. Z historie vzniku lidských sídel	42
2. Vývoj a funkce venkovských sídel v Evropě v 19.–20. století	44
3. Současný vývoj a funkce městských sídel	47
4. Urbanizace	49
5. Územní uspořádání měst	50
6. Krize bydlení ve velkoměstech třetího světa	53
7. Posloupnost lidských sídel v krajině	54
8. Větší sídelní systémy	56
9. Přírodní a ekologická rizika	57
Samostatná práce	59

Politická mapa světa

I. Politický systém, stát, nezávislé státy, závislá území	62
1. Politický systém	62
2. Stát	65
3. Nezávislé státy	69
4. Závislá území	71
5. Nově vznikající nezávislé státy	73
Samostatná práce	74
II. Státoprávní uspořádání, formy vlády	75
1. Státoprávní uspořádání	75
2. Formy vlády	77
Samostatná práce	81
III. Státy světa podle polohy, rozlohy území, počtu obyvatel	82
1. Poloha států	82
2. Rozloha území států	87
3. Obyvatelstvo – počet	89
4. Životní úroveň: zdraví, výživa, práce, školství	90
Samostatná práce	96
IV. Státy podle stupně hospodářského rozvoje	97
1. Civilizace v historii lidstva	97
2. Civilizace současného světa z pohledu kulturně-historického a náboženského	98
3. Klasifikace (třídění, hodnocení) států podle stupně hospodářské vyspělosti	100
Samostatná práce	109
V. Mezinárodní organizace	110
1. Organizace spojených národů – OSN	110
2. Evropská unie	116
3. Severoatlantická aliance – NATO	121
Samostatná práce	125

Seznam příloh CD-ROMu Společenské složky krajiny/Politická mapa světa

TEXTOVÉ DOPLŇUJÍCÍ MATERIÁLY

Teorie o šíření lidstva na planetě	5
Planetě přelidnění nehrozí	7
Statistika a charakteristika HIV/AIDS podle regionů	10
Vzdělání a podvýživa	11
Sahara ustupuje	12
Chudoba v různých částech světa	14
Bude lidstvo válčit o vodu?	15
Ekologický kacif na pranýři	16
Motorem čínské ekonomiky má být urbanizace	18
Turci neodjeli z Německa/Přístěhovalectví v Česku	21
Exil	22
Správa uprchlických zařízení MV ČR	23
Zemědělská politika EU	24
Původní obyvatelé Austrálie digitalizují svědectví předků	25
Z biologického hlediska lidské rasy neexistují, tvrdí brazilští vědci	25
Genocida Romů	26
Romové v multikulturní společnosti	28
Čechy Čechům?	28
Rasismus na stadionech	29
Recept Zdeňka Velíška pro 21. století	29
Stane se Česko místem pro multikulturní společnost?	30
Charakteristika světových náboženství	37
Já nechci umřít	39
Venkov a zaměstnanost obyvatel	44
Starosta-podnikatel změnil vesnici k nepoznání	45
Změna ve využití průmyslových objektů v centrech evropských velkoměst	49
Videaně zabydlení starý plynojem	49
Krise bydlení	53
Megalopolis	57

Do boje o nejvyšší mrakodrap světa promluví Dubaj	58
Vězni totalitních režimů	62
Postup při přijímání zákonů	63
Železná opona	66
Proč Australané a Američané znesnadňují udělování studentských víz	69
Problém ETA ve Španělsku	73
Antarktida	74
Jugoslávie mění název	76
GPS přístroje	82
Vymíráme	89
Čas je dar Afriky	94
Vzdělanost v Česku roste	95
Civilizace v historii lidstva	97
Hladovějící KLDR hrozí krize	103
Zadlužení a nezaměstnanost ČR	106
Rozvojová Asie se nemusí obávat zpomalení tempa	107
Afrika – hospodářský zázrak nebo katastrofa?	108
Co potřebuje Afrika	108
Blízký východ na cestě k demokracii	112
Světová zdravotnická organizace Spojených národů	114
Evropa zaostává za Amerikou	116
Vytvořme jinou Evropskou unii	117
Tony Blair v Evropském parlamentu	117
Koordinace sociálního zabezpečení EU	118
Přechodná období	120
Směrnice o službách rozdělila EU na dva tábory	120
Positivní efekty a rizika přistoupení k eurozóně	122
Z historie rozrůstání NATO	125
Výhody a nevýhody rozšíření NATO	125
Aktuální mise AČR v roce 2005	127
Chladný mozek za atentátem na Bali	127

OBRAZOVÉ DOPLŇUJÍCÍ MATERIÁLY

Vzdělání	11
Místa nevhodná pro vznik lidských sídel	12
Hustota osídlení	13
Chudoba	14
Zemědělství	14
Voda	15
Architektura měst v bývalých koloniích	20
Uprchlická zařízení v ČR	23
Apartheid	29
Multikulturní společnost	30
Světová náboženství	37
Indie – sedmý světadíl	40
Křesťanské chrámy	41
Venkovská sídla	42
Zemědělské usedlosti ve světě	44
Krajina a použité stavební materiály	46
Předměstské obytné oblasti	49
Obytná zástavba – Brno	51
Tradiční a avantgardní představy o bydlení	51
Průmyslová zóna v krajině	51

Krise bydlení	53
Přírodní rizika	57
Věžové stavby v metropolích světa	58
Železná opona	66
Volba nového papeže	79
Velká Británie – královská rodina	80
Lidská sídla v poušti	83
Děti a zbraně	86
Zaniklé civilizace	97
OSN	111
Boj s bídou	112
Rozvoj zemědělství – mise OSN	112
Mírové síly OSN – Eritrea	112
Odstraňování min	112
Humanitární pomoc OSN	113
Kosovo	113
Evropská unie	116
Poslanci za ČR v Evropském parlamentu	118
NATO	125
Nebezpečí terorizmu	127

ZVUKOVÉ DOPLŇUJÍCÍ MATERIÁLY

Učme mládež kriticky myslet (Tomáš Halík)	met. pozn.
Bohatství – bída (slumy) (Václav Hubinger)	18
Koloniální vlivy a současnost (Václav Hubinger)	20
Romské děti (Fedor Gál)	26
Etnika Keni (Václav Hubinger)	28
Romové (Fedor Gál)	28
Rasismus (Václav Hubinger)	29
Současný člověk a víra; role církvi (Tomáš Halík)	36
Pachatelé zločinů proti lidskosti (Fedor Gál)	39
Ekologie (Fedor Gál)	58

Terorizmus (Fedor Gál)	59
Politika a občanská společnost (Tomáš Halík)	62
Situace v Iráku – březen 2003 (Jana Hybášková)	62
Totalita, která prošla dvěma demokraciemi (Tomáš Halík)	63
Svoboda, práva a povinnosti občana (Tomáš Halík)	64
Bezpečnost pro turisty (Václav Hubinger)	70
Kolonie a státní správa (Václav Hubinger)	107
Školy a vzdělání (Václav Hubinger)	108
Koordinace ekonomiky (Václav Hubinger)	109
Hymna Evropské unie	117

Poznámky:

Poznámky:

Poznámky:

Poznámky:

OBSAH

1. Úvod	1
2. Přehled učebnic zeměpisu ALTER	3
3. Očekávané výstupy podle RVP ZV	5
4. Klíčové kompetence podle RVP ZV	17
5. Hodnocení výsledků vzdělávání žáků	30
6. Orientační tematické a časové plány	37
Úvod	37
Tematický a časový plán pro 6. ročník	37
♦ varianta A	37
♦ varianta B	40
Tematický a časový plán pro 7. ročník	43
♦ varianta A	43
♦ varianta B	45
Tematický a časový plán pro 8. ročník	48
7. Elektronická učebnice a její využití ve výuce	51
♦ Metodická poznámka k práci s učebnicí <i>Společenské složky krajiny/Politická mapa světa</i>	51
♦ Teaching s využitím elektronické učebnice	52
♦ Náповěda pro práci s elektronickou učebnicí <i>Společenské složky krajiny/Politická mapa světa</i> ..	53
♦ Obsah CD-ROMu <i>Společenské složky krajiny/Politická mapa světa</i>	57
♦ Seznam příloh CD-ROMu <i>Společenské složky krajiny/Politická mapa světa</i>	58